

G. Grassas: *neatradau mirties baimės* — p. 3

Dokumentininkas R. Verba, *tragiškasis herojus* — p. 6

Prūsija ne vien iš „Herkaus Manto“ — p. 10

Johno Cheeverio *prozos vertimas* — p. 11

Fantazminės krizės diskursai

DONATAS PAULAUSKAS

Nesuklysiu sakdamas, kad šiuolaikiniame socialiniame diskurse vyrauja universalus pesimizmas ir „krizinė“ retorika. Svarbiausią vietą šiame diskurse užima ekonominė krizė – pradant valstybių oficialiąja politika ir baigiant kapitalizmo kritika kairiųjų teorijose bei antikapitalistiniais socialiniais judėjimais. Ši krizė nustelbė šiek tiek anksčiau prasidėjusią vadinamąją „kultūrinę krizę“, kuri, pasak (mano galva, visai nekritiškų) kultūros kritikų, pasižymėjo populiariosios kultūros, kičo išplitimu, postmodernaus meno ir postmodernizmo teorijos atsiradimu. Dar viena – vertybinė arba moralinė krizė, kaip sako pasaulio pabaigos filosofai ir dešinieji populistai, neva atsiradusi dar prieš anas dvi krizes ir buvusi bei esanti jų priežastis.

I

Užtenka peržiūrėti vienos ar dviejų populiariausių akademinių užsienio leidyklų katalogus, kad įsitikintum, jog kapitalizmo kritika atsi- gauna, o kairieji filosofai populiarėja (vien ko vertas Slavojuo Žižeko populiarumas, paminėtini ir Antonio Negri, Alainas Badiou ir kt). Vienintelė krizė, kurios egzistavimu abejoti neįmanoma, yra lengvai empiriškai identifikuojama ekonominė kapitalizmo krizė. O gal suabejoti vis dėlto reikėtų?

Pats žodžių junginys „kapitalizmo krizė“ turi tam tikrą neoliberalistinę ideologinę krūvį: „krizė“ nurodo nestabilią nuosmukio būklę, lyg pats „kapitalizmas“ nebūtų imanentiškas „krizei“. Kitaip sakant, kapitalizmas, net ir sėkmingu savo funkcionavimo laikotarpiu, kuria socialinę nelygybę, žlugdo smulkųjį verslą, žvėriškai išnaudoja darbo jėgą ir kt. Argi tai nėra socialinės krizės būklė? Argi sėkmingai funkcionuojantis kapitalizmas nereiškia socialinės ir ekonominės katastrofos? Bandoma suformuoti diskursą taip, lyg „krizė“ būtų tiesiog nelaimė, nesėkmė, dėl kurios kalti mes patys, nors tai, kas vadinama „krize“, tėra natūralus kapitalizmo procesas, kilęs iš jo vidaus, paskutinė stadija, neatsiejama nuo kapitalizmo sistemos. Šį teiginį puikiai iliustruoja antikapitalistinio protesto akcijoje matytas transparentas su užrašu „Tai jų krizė, ne mūsų“.

Vieni šioje kapitalizmo pabaigoje išvelgia žalią šviesą būsimoms alternatyvoms, o krizę vertina kaip teigiamą procesą (kapitalo griuvimas), kiti, vargingiausi, patiria dar didesnių sunkumų, kai praranda minimalias pajamas, menkai mokamus darbus, socialines garantijas... Patyrus tokias socialines ir ekonomines katastrofas bandyta ieškoti jų priežasčių. Dvasininkai, dešinieji, tie patys neoliberalai sutaria, kad priežastis viena – žmogus. Visi jie teigia, kad krizę sukėlė žmonių godumas, pasikeitusios vertybės, laisvamanybė ir t. t. Suprask, tai žmonės sugadino iki tol buvusią nuostabią sistemą, pati sistema – visiškai nekalta.

Čia galima dar kartą paminėti Slavojuo Žižeką, kuris viename interviu teigia, kad ekonominė krizė yra ne vertybių, ne kultūros krizė, o pačios kapitalistinės sistemos krizė. Retorika, kuria dėl kapitalo griuvimo kaltinama žmonija ir pasikeitusios vertybės, suponuoja išvadą, kad kapitalizmas kaip sistema čia niekuo dėtas, kad tobuliausią ekonominę politinę sistemą sudarkė žmonės. Tikėtina, jog tokia retori-

ka yra neoliberalų ir paskui juos sekančių populistų pasakėlės, siekiančios „ištempti“ sistemą, išvengti jos diskreditavimo, kad galbūt ateityje vėl ją būtų galima iškelti – tik dogmatiškesnę, autoritarizuotą, antivalstybinę. Būtent todėl pasigirsta šukių, kad tai ne ekonominė krizė, o moralinė ir kultūrinė krizė, žmogaus, o ne sistemos krizė.

čio kultūrinio normatyvo (etnocentrizmo) atspindys. Išties (iš pirmo žvilgsnio eklektiškas) ryšys tarp žmogaus, kurį siutina postmodernaus meno objektai, ir žmogaus, kuris nepakenčia kitataučių, egzistuoja. Tai tas pats etnocentristinis, autoritarinis mąstymas, nepažįstantis ir nepripažįstantis kitokio.

Kalbant apie kultūros kritiką – gana juokingai skamba tai, kaip „kritikuojama“ populiarioji kultūra Lietuvoje. Nuo profesorių iki dvasininkų visi sutartinai skelbia, kad populiarioji kultūra yra kažkokia pasaulį tvirkinanti, nudvasinanti, tuščia sistema, kultūrinės krizės sukėlėja. Tačiau nepastebi vieno iš esminių tos kultūros bruožų – ji įtraukia į save viską, kas ją supa, įskaitant ir „kritinį“ judesį. Ta populiariosios kultūros kritika (kuri tapo tokia populiari!) yra jos pačios produktas, inkorporuota tos kultūros dalis.

Visada prisimenu vieną žaviausių pavyzdžių, kurį pateikė kultūrų tyrinėtojas Johnas Fiske'as knygoje „Populiariosios kultūros supratimas“. Jis pasitelkė džinsų pavyzdį: išgalint populiariajai kultūrai viena iš populiariausių prekių tapo džinsai, ilgainiui žmonės, bandydami pasipriešinti homogeniškai kultūrai, pradėjo juos plėšyti ir blukinti, kad išsiskirtų ir oponuotų. Tačiau gamintojai, pamatę, kad tokie džinsai populiarėja, pradėjo siūti plėšytus ir nublukusius džinsus. Tai nuostabus inkorporavimo į vyraujančią sistemą ir opozicinių prasmų neutralizavimo pavyzdys. Būtent šio principo mūsų iškiliųjų populiariosios kultūros kritikai ir nepastebi – jie virsta eiliniaisiais populiariosios kultūros produktais, neatsiejama jos dalimi.

Prieš gerą pusmetį teko girdėti, kaip radijo laidoje vienintelė (?) kičą tyrinėjanti mokslininkė buvo pristatyta lyg fenomenas, negirdėtas neregėtas dalykas. Situacija visai suprantama, kol kas Lietuvoje populiariosios kultūros, postmodernaus meno „tyrinėjimai“ priklauso politiniams ir dvasiniams demagogams, naiviems „meno tyrinėtojams“, besivadovaujantiems estetikos, egzaltacijos ir katarsio kriterijais. Kokybiški kičo, populiariosios kultūros, postmodernaus meno tyrinėjimai, kitur jau seniausiai įgavę pagreitį, pas mus dar visiškai nesuprantami, neskaitant pavienių mokslininkų ir aktyvistų.

Tai, kad pasikeitusi kultūrinė sistema vertinama kaip krizinė būklė, tėra nesėkmingas bandymas įteisinti tradicinės kultūros būtinybę. „Kultūrinio nuosmukio“ ženklas tėra dirbtinis ir prievartinis, nes remiasi etnocentristiniu kultūrų lyginimu ir vertinimu, nors tokių kategorijų patikimumas, švelniai tariant, labai abejotinas. Jei tokiomis priemonėmis stengiamasi išsaugoti „istoriškai susiklosčiusią kultūrą“, jei siekiant, kad ji egzistuotų, reikia užgniaužti kitas kultūros formas, tai verta kelti klausimą, kiek tokia kultūra pati yra represinė ir autoritarinė. Juk būtent ji žymi Kitą kaip negatyvų objektą, eliminuoja bet kokį kultūrinį pokytį, neatitinkantį vidinio kultūrinio normatyvo, gali visavertiškai egzistuoti tik esant kitos kultūros sunaikinimo sąlygai, uzurpuoja „tiesos“ ir „teisingumo“ kategorijas. Šis provokacinis klausimas skirtas diskutuoti.

Gabrielės Kunevičiūtės piešiniai

Žmonėjimas

Šiek tiek pavargau nuo tylėjimo, nuo bendravimo akimis, nervingais pirštais su daiktai, kurie supa. Šiaip visai nieko, nes be pastangų, neatsiklaususi, galiu juos liesti, ištepti, neplauti. Bet šiandien atsikėlus suprantu, kad man reikia į save pasižiūrėti iš šalies, pamatyti, jog bendrauju ir elgiuosi kaip ir visi, ir niekas nepastebi, kaip jais bjauriuosi. Ranka pamažu kyla link telefono, reiktų sumaigyti kelis klavišus ir aš jau beveik pasimatyme su drauge-pažįstama iš mokyklos laikų. Visgi susilaikau. Žiūriu į telefoną. Žiūriu į kavos puodelį, kuris yra mano vienišo, nesuvaržyto pasaulio liudininkas, kuris kaip tik tyčiojasi iš manęs, kad nesugebėsiu. Juk yra matęs, kaip rytais vaikštau nuoga, kaip krapštau nosį, kaip mušu šunį, kaip apžiūrinėju save veidrody ir gėriuosi atvaizdu, ir suprantu, kad visa tai nuo bet kokio kito žmogaus turėčiau nuslėpti. Juk tikrumas kitus taip žeidžia: žiūrėti į žmogų ne be kaukės ir jį toleruoti reiškia pripažinti, kad esi toks pats nešvarus, savanaudis, gyvuliškas. Kiti būtų atšiaurūs, iš visai svetimos kasdienybės, sprendžiantys apie mane pagal tai, kaip sugebu jiems pameluoti, kokia maniera traukiu dėmę ir kiek litų palieku padavėjai ant metalinės sąskaitos lėkštelės. Man reiktų jauintis prie kito kūno, nežinant, prie kurios jo kaukės priglusti lengviausia, jauintis, kol priprastų prie mano rūbų kvapo, balso, netyčia paliktų nukarpytų nagų ant palangės, ir tik tada galėčiau jam pasirodyti tokia, kokia pasirodau puodeliui. Neapsimoka taip susispausti dėl žmogiško instinkto žmonėtis.

Keista baimė, kad kas nors atims šitą laisvę, neleidžia skambinti draugei-pažįstamai. Todėl sėdžiu virtuvėje ir jaučiu apatiją, kuri pateisina mano nuolatinį norą virsti kelmu ir dūlėti, sustabdo radijo reklamą apie pigius vaistus, stuksenimą virš kairiosios krūties, kuris prieštarauja didžiajam norui sudaiktėti, liaujasi erzinantis čiaupo lašėjimas. Patiriu euforiją kiekvieną tokia sekundę, kai nesuku to apgaulingo laimės rato, kuris vadinasi komunikacija. Jis užstringa, ir lieki vienas tokioje patogioje raminančioje tamsoje, kur niekas tavęs nemato. Aplanko beveik sakrali nuojauta, kad gal tavęs visai ir nėra. Nėra kam tave patvirtinti, įkelti į at-

minties dėžutes ir paversti nenaudingą prisiminimu. Numeti visus statusus – sugyventinis, žmona, dėdė, kaimynas, priešas, atsiriša čiuptuvai, jungiantys tave su gyvenimu. Jokių kvailių užvalkalų, kurie atsineštų savas prievoles. Laisvė.

Pro langą matau senuką, sukantį ratus aplink kiemą ir ieškančią aukų, kurioms ant galvų galėtų išpilti savo praeities pamazgas arba kartu pasiplūsti dėl kokio negerumo ir taip patirti bendrumo jausmą. Kai tulžies prisidaugina tiek, kad ji tvyro ore. Specialiai atsistoju ir patikrinu, ar lauko durys užrakintos. Senis nežino apie mano egzistavimą ir negali manęs matyti, įtraukti į didįjį savo dievagojimąsi dėl visko, kas aplinkui (dėl senatvės). Aš saugi, jaučiu, kaip gera turėti namus.

Bėgu nuo žmonių, bet vis tiek apie juos galvoju. Juk kaip mažai vis dėlto reiškia mano gyvenimas be kitų gyvenimų greta. Jie mane pamatuoja, įvertina, pasako, ar gyvenu įdomiai, ar ne. Visai kaip prekę, judančią konvejeriu, patikrina, kad neturėčiau broko. Tada aš sprendžiu klausimus apie buitį ir pasistengiu gyventi kitaip, aplinka stengiasi pačiupti mane ir pataisyti. Žinoma, stengiuosi dėl kitų, o ne dėl savęs. Priklausau nuo vertinimo mato, o matas per šiuos kelis mėnesius man išnyko, nes leidau sau su niekuo nesilyginti. Aš mokausi ir tobulėju, tačiau kitų žodžiai apie mane vis dar žeidžia ir apimta azarto vis kažkam kažką įrodinėju. Turbūt tai būtina.

Žiūriu į prigaravusias virtuvės lubas, kurios taip meniškai lupasi ir atidengia vis po naują sluoksnį, kvapą, toną, ir taip gera stebėti šį vyksmą, kad didesnio nė neišivaizduoju. Kai ateina paštininkas arba kaimynas ko nors pasiskolinti, tyliai tyliai nusėlinu nuo durų, uždengiu akute, beveik nekvepuoju, išjungiu radiją ir užtraukiu užuolaidas, kad nepastebėtų mano vienišo buvimo ir neišiveržtų į menkos būties dienoraštį savo svetimais žodžiais, vertinančiomis akimis arba, neduok Dieve, tuo žvilgsniu per mano petį, įžiliai besiskverbiantį į kambarį, akimirksniu svetimumu persunkiantį net patalų kvapą. Mėgstu savo baimę būti naudingai, kam nors padėti. Jie pamanytų, kad gerai sutariam, kad

turim ryšį, kuris mane gąsdina, juk tada turėčiau tai daryti nuolatos. Eiti į darbą – dar baisiau, nes būčiau įkinkyta į ratelį „imu–duodu“, tektų net paimti pinigų, o tai reikštų dar vieną šlykščią progą varžytis su kitais.

Visos šios mano slėpynės nuo bendravimo – vienas didesnių nuotykių gyvenime. Nusipurtau net nuo minties, kad kas nors galėtų įvykti be mano žinios, leidimo ir sukrestuoti visą tylą.

Tačiau būna kartais momentų, kai pamiršti, ar dar kvėpuoji, ar ne. Dabar kaip tik toks momentas. Veidroduko imti nenori, nes tada teks pažvelgti į savo atvaizdą. Žinai, kad kvėpuoti padėtų net menkiausias įvykis, kuris pravertę lūpas, išiskverbtų į burną ir paprasčiausiai pripumpuotų plaučius oro. Bet viskas ne taip lengva, tiesiog išėjęs į gatvę nuotykiu niekaip nepasigausi. Nieko nėra nemokamo, turėsi jį vyti po visą miestą, važiuoti daugybe sušvinkusių troleibusų, skverbtis į kitų būti, kad tave užimtų, perskaityti krūvas vienodų romanų ir pažiūrėti daug filmų, nes bet kokiam suskretusiam įvykiui reikia scenarijaus, o jūs, minčių apleistos smegenys, turite jį pavogti. Tu ieškai kaip pamišęs, vis iriesi gilyn į minią ir jautiesi kaip koks iškrypėlis, pro prakaituotus pakaušius stumiesi gilyn ir bijai, kad gal nesugebėsi išnerti atgal, gal tave nuskriaus koks piktas veidas, bet aukoji viską, nors ir žinai, kaip tai zombiška, juk tarsi laukinis vyras, ieškantis putlių moters šlaunų, tarp kurių galėtų patenkinti kažkokį karštligišką geidulį, patvirtinantį būti, tu medžioji savo gyvenimą. Turi pripildyti jį įvykių, nes kitaip bus tuščias, visiškai vidutiniokiškas, ir nežinosi, ar visą tą laiką bent kiek kvėpavai, ar pajautai šleikštulių arba džiaugsmą.

Vis dėlto reikia skambinti pažįstamai, pavogti iš jos porą banalių istorijų, kad atitirptų šitas stingulys ir čiaupas pradėtų vėl lašėti. Noriu gerti.

RŪTA JAKUTYTĖ

Visi laiškai – žirafos

Labas, Kęstuti Navakai,
labas, Valentinai Louis Georges'ai Eugėne'ai Marceli Proustai,
labas, Jamesai Augustine'ai Aloysiaui Joyce'ai,
labas, Franzai Kafka,
labas, Henry Valentine'ai Milleri,
labas, Jorge Francisco Isidoro Luisai Borgesai Acevedo,
labas, Jeanai-Louis (Jackai) Kerouacai,
labas, Vladimirai Vladimirovičai Nabokovai,
labas, Julio Cortazarai,

mano mylimieji, mano didieji vyrai, mano draugai, mano viskas, ak, mielieji iš visų vyrų ir moterų, mano brangiausias ir gerbiausias, neapsakomai numylėtieji, talentingieji, negaliu apsaityti, kaip Jūsų keli žodžiai pakeičia mano nuotaiką.

Mano vieninteliai ir amžinosios mano laimės, mano laikos, kada aš Jus pamatysiu? Mano genijai, kankinuosi dieną ir naktį galvodama apie Jus, be Jūsų esu liūdesio ir kančios genijus su visais liūdesio *gmailais*, bet apie juos nenoriu kalbėti.

Mano didieji imperatoriai, su meile ir ilgesiu Jums rašau.

SMS

Mano mylimoji būtybe Julio Cortazarai, gal trimatės arbatos? Rašei, kad geri savo *mates*, bet negaliu tuo tikėti, tavo arbatos iš prigimties trimatės. Julio, mūsų pasimatymas rytoj aštuonioliktą valandą trimatės arbatos valtyje, mano antakiai užtvenks mūsų trimates arbatas taip, kad į jas neįskris jokia žąsis su pingvinais. O jei arbatą gersi ne iš valties, o iš kokio puodelio, mano antakių užtvankos anuliuojasi ir į ten priskrenda žąsų. Kitas pasimatymas žiemą, trimatės arbatos ežere – slidinėjim ant arbatos, ant laiko, o arbatos po ledu nardys žuvytės.

SMS

Mano drauge Henry Valentine'ai Milleri, gal kartais laisvalaikiu užsiiminėji dar ir valiutos keitimu? Tu toks Frankas, o man ši savaitė vien apie tai – turiu pinigų į valias, bet jie visokie 1864 metų frankai, dar šilingų turiu. Kai kitą kartą atvažiuosi pas mane su Renu, kastuvu, Klode ir draugo žmona, atsivežk ir Borisą, ir pinigų iškeisti.

SMS

Jack. Kerouac. aš. jau. niekada. nemiegosiu. Šiąnakt grįžau iš Slovėnijos ir lovoj nebėra jokių arklių ir jokių poe-

zijos vakarų boileriuose, bet yra arklių spalvos boileris, kuriame tiek pinklių, kad viskas krinta iš proto. Lovoj radau dvidešimt atsegtų antukų, kurie užsisėga ir padengia mano protą. Atsišviečiau. tam. tikrus. arklius. už. keturiasdešimt. litų. išsikirpau. tam. tikrus. arklius. nusipirkau. tam. tikrų. įrankių. ir. mikroskopa. pro. kurį. žiūrėsiu. arklius. ir. įrankius. nors. vis. tiek. įtariu. kad. ant. galvos. nukris. tam. tikras. arklytis. ir. sunaikins. mano. nemiegojimą. Miegant ištraukiau visus arklius, paskui ir tave iš užsegtų antukų.

SMS

Franzai Kafka, tu su užrakintomis durimis turi šimtą intrigų, su pilimis du šimtus. Mielas drauge, geriau visada pasiduok mano ir ančiuvų intrigoms ir patirsi iš kilimo ir krūtinės išėjusius tris šimtus gramų liūdesio. O man? Man žūtbūt reikia, kad iš mano kilimo ir mano krūtinės išeitų nors gramas intrigų.

SMS

Kęstuti, mūsų kiek trenkti, kiek racionalūs svarstymai, kad visų rašytojų žmonos gražios, pasitvirtino. Vis žvilgčiodavau į rašytojų žmonių nuotraukas, kokią savaitę, dieną, valandą pailsėdavau nuo to, bet dabar jau sėdžiu prie rašytojų žmonių nuotraukų. Ir negaliu raidžių surinkti iš susijaudinimo, jos tokios gražios – visas rašytojų žmonas tau skiriu, mielas drauge, ir dar parduotuvės vedėją, šiandien, mačiau, gražiai pasipuošusi. Kai kurias rašytojų žmonas esu mačiusi tik iki juosmens, nes nuotraukose jos sėdėdavo, bet tai gerosios jų pusės, kai kurių esu mačiusi tik galvas, bet tai irgi jų gerosios pusės ir rašytojai savo raibais delnais jas glosto.

Kadras iš Michelangelo Antonioni filmo „Blow-Up“ (1966)

Aš savo raibais delnais glostau aštuonkojus ir matau jų keturkampio formos akių vyzdžius, galvoju, kad tokius vyzdžius turi ir kai kurios rašytojų žmonos – kas man nuims jų akinius nuo saulės, prisi-trauks jų vyzdžius ir pažiūrės.

Cc Proustui, jis šią akimirką iš-tęs iki begalybės, nes šita lietuviš-kai parašyta pastraipa jau nesulauks, kad aš ją užbaigčiau, tegul ši pas-traipa sulaukia Prousto prancūziš-kai parašytos pabaigos.

Kęstuti, iš kokios tu planetos? Tu ir Cortazaras tikrai mano Lai-kos, visų Laikų burnos Jus kalba.

SMS

Joyce'ai ir Nabokovai, mažieji šachmatų bokštai ir di-džiosios kinų sienos, sienas pasista-čiau iš to, kad Tau, Jamesai, sugal-vojau į ausis sugrūsti savo kojų nykščius, kad nebeaktum. Kažkam neseniai taip padariau, tai išsyk at-simerkė. O dėl Tavęs, Na. Bo. Kov., specialiai kvėpinuosi Kylie Minogue kvėpalais, skirtais turbūt penkiametėms.

SMS

Tomai, Tavo fotoaparatas nukreiptas link pietų, tiksliau, pietvakarių, kuriuose tik plaukai ir rankos, grindys ir jūros. Kas dar įrodytų, kad pasaulį sukūrė ne Dievas? Šį sykį mergina, išsitiesusi ant grindų, Tau vienintelis pietvakarių vaiz-das.

Oje, Borgesai, norėjau čia parašyti Tau, o parašiau An-tonioni Tomui, kas čia man daros. Bet Tu irgi aklas, tai ma-nyk, kad čia Tau, nes ir kojų nykščių nebeturiu, jie Joyce'o ausyse. O Tu perduok linkejimū mėnulio kiškiui, amfisbe-nai, simurgui ir kitoms išgalvotoms būtybėms, tarp kurių trūksta tik vienos, vardu:

Akwilė Žilionytė

Nobelio premija mano kūrybos nevaržo

Su rašytoju GÜNTERIU GRASSU kalbasi „Spiegel“ žurnalistai Volkeris Hage ir Katja Thimm

– *Pone Grassai, naujausia Jūsų knyga vadinasi „Grimmų žodžiai. Meilės prisipažinimas“ („Grimms Wörter. Eine Liebeserklärung“). Kaip prasidėjo ši meilė broliams Grimams, vokiečių kalbininkams, garsiesiems XIX a. pasakų rinkėjams?*

– Mano ryšys su Wilhelmu ir Jacobu Grimmais užsi-mezgė ankstyvoje vaikystėje. Su Grimmų pasakomis užau-gau. Aš netgi mačiau „Tomo Nykščio“ pastatymą Valstybi-niame teatre Dancige, jo pažiūrėti per adventą mane nusive-dė mama. Vėliau broliai Grimmai darė įtaką mano kūrybai.

– *Kokiu būdu?*

– Na, Tomas Nykštys toliau gyvena kaip Oskaras Mace-ratas iš „Skardinio būgnelio“. Ir patys Jacobas su Wilhelmu turi savo vaidmenis daugelyje mano rankraščių. Pavyz-džiui, „Žiurkienėje“ jie pavaizduoti kaip ministras ir vice-ministras, bandantys išgelbėti miškus nuo pražūtis (nuo rūgštingo lietaus).

– *Kuo broliai Jus sužavėjo?*

– Labiausiai savo bekompromise prigimtimi. 1837 me-tais jie protestavo Getingene prieš konstitucijos (Hanoverio karalystės) panaikinimą, taigi prieš valstybinę galią. Jie, kaip ir kiti maištingi profesoriai iš grupės, žinomos Getin-geno septyneto vardu, neteko savo pareigų. O užduotis, ku-rios paskui jie ėmėsi, buvo beveik neįvykdoma: vokiečių kalbos žodynas su citatomis ir pavyzdžiais. Ir jie prisikase tik iki šeštosios abėcėlės raidės. Žodyną užbaigė kiti.

– *Praėjus daugiau nei 120 metų.*

– Šis ilgas laikotarpis mane taip pat žavi. Paskutinius 15 metų prie šio žodyno dirbo germanistai iš abiejų Vokietijos dalių. Šaltajam karui įpusėjus, jie tyliai sėdėjo prie darbo stalų Rytų Berlyne ir Getingene ir rinko išnašas pangerma-niškajam žodynui. Tai tos pačios Vokietijos istorijos reflek-sija, apie kurią kalbu „Grimmų žodžiuose“.

– *Lygiai taip pat su šia šalimi knygoje susipina ir Jūsų asmeninė istorija.*

– Knygoje „Lupant svogūnus“ susitelkia į jaunystės metus, tada „Dėžėje“ rašiau apie savo šeiminius ryšius ir peripetijas. O ši knyga yra apie politinius ir socialinius aspek-tus. Grimmų, kurie kaip ir aš gyveno radikalių pokyčių laikotarpiu, gyvenimai tam labai tinka.

– *Brolius vadinate „žodžių sekliais“, kuriems rūpi kiek-viena raidė. Taip pat rašote: „Viena vertus, žodžiai kuria prasmę. Kita vertus, jie puikiai tinka absurdui reikšti. Žo-džiai gali būti skirti gydyti ir žeisti.“ Kaip Jūsų paties gyve-nimą formavo skirtingi žodžių aspektai?*

– Supratau, kad žodžiai, perkrauti patos ir kuriantys patrauklią euforiją, dažniausiai propaguoja absurdą. Adolfo Hitlerio „Ar norite totalinio karo?“ – vienas iš tokių pavyz-džių. Tačiau tas pats dalykas tinka ir šiam sakiniui: „Hindu-kuše yra ginama ir mūsų laisvė.“ (Šį gerai žinomą sakinį ištarė buvęs Vokietijos gynybos ministras Peteris Struckas, pagrįsdamas Vokietijos karinę misiją Afganistane – „Spiegel“.) Tokie sakiniai turi stiprią prasmę, kuri dar la-biau sustiprėja, nes jie nėra pakankamai kvestionuojami. Žeidžiančių žodžių prisiklausiau užtektinai. Bjauriausia, mano manymu, kai tokie piliečiai kaip aš, bandantys at-kreipti dėmesį į prievartą savo šalyje, yra vadinami „gera-dariais“. Tampa įprasta tokiu posakiu tildyti argumentus.

– *Ką prisimenate iš gydančių žodžių?*

– Patys nuostabiausi yra susiję su vaikyste. Dar vienas žodis gandrui pavadinti – *Adebar* – man pabudina ištisą pri-siminimų pasaulį. Kitas žodis – *Labsal* („atgaiva“), kuris buvo beveik užmirštas. Man patinka, kaip skamba ilgas pa-sikartojantis *a*. Brolius Grimmus tai irgi žavėjo. Jie, galima sakyti, su balsiais užsiiminėjo oraliniu seksu. *Labsal* ska-mba taip raminančiai. Jis sukuria išpuodį, tarsi po siaubingo iš-bandymo saugiai grįžtum namo.

– *Atrodo, kad kalba Jums reiškia saugumo ir namų po-jūtį.*

– Visiška tiesa. Romaną „Skardinis būgnelis“ parašiau Paryžiuje, ten pradėjau rašyti ir „Šuniškus metus“. Tačiau po ketverių metų pastebėjau, koks paklydęs jaučiuosi supa-mas svetimos kalbos. Turėjau grįžti atgal, atgal į vokiškai kalbančią šalį. Mano patirtis buvo panaši į tų daugelio rašy-tojų, emigravusių į Jungtines Valstijas nacių laikais. Kai kurie vos galėjo išverti, nors gimtąją šalį valdė žiaurus dik-tatorius. Jiems trūko kalbos, kuria kiti suprastų juos ir kuria jie suprastų kitus.

– *Tai patirti, nors ir ne taip skaudžiai, galima ir savo šalyje. Jaunimo kultūra turi savo išskirtinį kalbos stilių. Ar visada suprantate, ką kalba Jūsų vaikaičiai?*

– Žinoma. Man tai nepaprastai naudinga, kad padeda-mas vaikų galiu neatsilikti nuo šiuolaikinio žargono. O štai tokie posakiai kaip senojo Berlyno žodis *knorke* („pui-kus“) jau nebevertojami.

– *Ar gailitės šio praradimo?*

– Laimei, žodis *knorke* yra išsaugotas literatūroje. Aps-kritai sutinku su Jacobu Grimmu ir manau, kad turime kal-bai leisti keistis ir nevaldomai vystytis. Kalbai reikia duoti šansą nuolat atsinaujinti, net jeigu susikuria galimybė atsi-rasti potencialiai grėsmingiems naujadarams. Prancūzijoje, kur Prancūzų akademija faktiškai kontroliuoja kalbą, gali-me pastebėti, kad per daug saugoma kalba gali tapti formali ir nelanksti.

– „Grimmų žodžiuose“ netgi užsimenate, kad nepriešta-raujate savo vardo modifikacijoms.

– Elgiuosi laisvai rašydamas Grassas su dviem *s* arba su *ß*. Prieš vokiečių rašybos reformą žodis *Hass* („neapykan-ta“) buvo taip pat rašomas su *ß*. Asmeniškai aš pasirašyda-mas mėgstu vartoti *ß*. Man patinka tokie žaidimai, lygiai taip pat man svarbus teksto šriftas ar knygos popieriaus ko-kybė. Laimei, mano leidėjas Gerhardas Steidlas yra knygų leidybos fanatikas ir su popieriumi bei spausdinimo mašina elgiasi su didele meile.

– *Esate vienas iš nedaugelio rašytojų, kurie ir apipavi-dalina savo knygas. Visų knygų viršelius sukūrėte pats. Kodėl Jums tai svarbu?*

– Dėl paskutinio potėpio. Tai lygiai taip pat svarbu kaip ir pirmasis sakiny. Ir dėmesio reikia tiek pat kaip ir rašant.

– *Koks turi būti geras viršelis?*

– Jis tarsi emblema turėtų apibendrinti ir supaprastinti knygos turinį. „Šuniškų metų“ viršelyje to pasiekta su šuns galva, kuri atrodo kaip iš pirštų sudėta šešėlių teatro lėlė. „Vietiniam užmarinimui“ pasirinkau žiebtuvėlį ir pirštą virš jo. O šiuo atveju tai raidės. Nebūtų buvę jokios prasmės dėti brolių Grimmų portretų, nes tai būtų perteikę tik dalį minties. Pirmą kartą rankose laikiau užbaigtą knygą prieš kelias dienas. Kiekvieną kartą tai nuostabus jausmas.

– *Tada Jums turėtų kelti nerimą naujovės knygų rinkoje. Jungtinėse Valstijose sparčiai auga elektroninių knygų prekyba.*

– Aš nemanau, kad tai reiškia knygų pabaigą. Jos tiesiog įgis skirtingą vertę. Sumažinus masinę gamybą knyga vėl taps daiktu, kurį verta laikyti ir perduoti vaikams.

– *Ar išivaizduojate „Grimmų žodžius“ kompiuteryje „iPad“?*

– Sunkiai. Tačiau aš taip pat esu pasirašęs susitarimą su leidėju, kad nė viena iš mano knygų nebus tam prieinama, kol neatsiras įstatymas, ginantis autorius. Galiu tik patarti kiekvienam autoriui įgyti šiuose reikaluose pasitikėjimo.

– *Kviečiate protestuoti?*

– Norėčiau sustabdyti tą skaitymo kompiuteriuose judė-jimą, bet atrodo, kad niekas to negali padaryti. Vis dėlto elektroninio proceso trūkumai jau akivaizdūs rašant rank-raštį. Daugelis jaunų autorių rašo tiesiai į kompiuterį, o tada taiso ar ką nors įterpia. O štai mano atveju yra daug paruo-šiamųjų žingsnių: ranka rašytas variantas, du spausdintiniai, kuriuos pats išsispausdinu rašomąja mašinėle „Olivet-ti“, ir galiausiai keletas mano sekretorės kompiuteriu su-rinktų ir išspausdintų variantų, kuriuos dar taisau ranka. Šių žingsnių nelieka, kai rašai tiesiai į kompiuterį.

– *Nesijaučiate senamadiškas rašydamas su „Olivetti“?*

– Ne. Kompiuteryje tekstas visada atrodo kažkoks už-baigtas, net jeigu toks ir nėra. Tai vilioja. Dažniausiai iš karto užrašau pirmąjį, ranka rašytą, variantą, o jei kažkas man nepatinka, palieku tuščios vietos. Tarpus užpildau „Olivetti“ variante, dėl tokio nuodugnumo tekstas taip pat pasidaro žodingesnis. Toliau dirbdamas bandau sujungti pirmo varianto originalumą su antrojo kruopštumu. Toks lėtas procesas duoda mažiau galimybių išbrauti lėkštumui ir įnoriams.

– *Ar Jūsų kalba vis dėlto ilgainiui keitėsi?*

– Iš pradžių stengiausi iš visų jėgų. Tuo metu, kai rašiau „Skardinį būgnelį“, „Katę ir pelę“ ir „Šuniškus metus“, daugelis vyresnių rašytojų manė, jog negalima leisti, kad vokiečių kalba vėl būtų vartojama nesaikingai.

– *Turite galvoje vadinamuosius pokario Kahlschlaglite-ratur („skynimo literatūros“) atstovus, garsėjusius savo pa-prasta ir tiesia kalba?*

– Taip, ir tie autoriai ne be reikalo buvo atsargūs. Vokie-čių kalbai nacių laikotarpiu buvo padaryta daug žalos. Bet mes, jaunesni rašytojai, kartu su Martinu Walseriu ir Hansu Magnusu Enzensbergeriu nenorėjome jaustis supančioti ir atsisakėme pasmerkti kalbą kaip visumą. Todėl mano kūry-ba kilo iš noro parodyti viską, ką kalba gali pasiūlyti. Da-bar, senatvėje, prisideda dar ir patirtis. Taip pat ir rašymas tampa sąmoningesnis.

– *Ką turite galvoje?*

– Labiausiai – politinę savo gyvenimo patirtį, kurią ap-rašiau „Grimmų žodžiuose“. Pavyzdžiui, 1961 metais pir-

mą kartą keliavau su Willy Brandto rinkimų kampanijos pa-lyda. (Willy Brandtas, tuo laiku Vakarų Berlyno meras, balotiravosi į Vokietijos kanclerio postą. Vėliau, 1969 metais, tapo kancleriu – „Spiegel“.) Berlyno sienos pasta-tymas taip pat buvo vienas iš tos patirties fragmentų kaip ir Vokietijos susivienijimas 1989–1990 metais, kaip ir dauge-lis ankstesnių mano kelionių į Rytų Vokietiją.

– *Kas jus paskatino ten vykti?*

– Tvirtai tikėjau vieningos kultūrinės tautos idėja. Mes, rašytojai iš Vakarų ir Rytų, susitikdavome privačiuose bu-tuose Rytų Berlyne ir skaitydavome savo rankraščius. Abe-joju, ar informatoriai, dirbantys „Stasi“, galėjo suprasti, ko aš tuo siekiu. Jie negalėjo suvokti, kad galima kritiškai žiūrėti į dvi skirtingas puses. Bent jau tokį išpuodį susidariau perskaitęs savo „Stasi“ bylą.

– *Kaip jautėtės ją skaitydamas?*

– Dažniausiai nuobodžiauvau. Ilgą laiką tos bylos iš viso nenorėjau skaityti ir net nebuvau pateikęs prašymo. Joje daugiau nei 2000 puslapių. Bet paskui ponija BIRTHLER (Ma-rianna BIRTHLER, „Stasi“ archyvų federalinė komisarė – „Spiegel“) juos man perdavė, tačiau paprašiau, kad visi epizodai, kur įvardijami informatoriai, būtų cenzūruoti. Ne-norėjau žinoti, kas mane šnipinėjo. Dabar, praėjus 20 metų po susivienijimo, tai nebėra svarbu.

– *Jūs karštai pasisakėte prieš susivienijimą. Kokia Jūsų nuomonė šiandien?*

– Kaip anksčiau, taip ir dabar manau, kad mums nerei-kėjo šitaip skubotai prisijungti Rytų Vokietijos. Absurdiš-ka, kad praleidome tokią didžiulę galimybę. To momento, kai po dviejų diktatūrų demokratiška savimone išsiskleidė su garsiaja fraze „Mes esame tauta!“ mums nereikėjo už-slopinti. („Wir sind das Volk!“ – šūkis, skanduojamas pro-demokratiškai nusiteikusių protestuotojų Rytų Vokietijoje likus keliems mėnesiams iki Berlyno sienos griūtis – „Spiegel“) Netrukus ta šalis ir jos pramonė buvo likviduo-ta, o „Treuhand“ (institucija, privatizavusi Rytų Vokietijos valstybės valdomas įmones – „Spiegel“) išpardavė jos tur-tą beveik už dyką. Per visą ilgą pokario laikotarpį tie 17 mili-jonų žmonių (Rytų Vokietijoje) didžiąją karo, kariauto ir pralaimėto visų vokiečių, našta turėjo nešti vieni.

– *O ką būtumėte daręs?*

– Aš būčiau smarkiai pakėlęs mokesčius ir nesiekęs su-sijungimo skolintomis lėšomis. Dabar, minėdami susijung-i-mo dvidešimtmetį ir sveikindamiesi su tuo, kaip viskas pui-kiai pasisekė, save tiesiog apgaudinėjame. Faktai sako ką kita: didelis nedarbas, be gyventojų likusios teritorijos. O reiškiny, kurį žmonės vadina „siena mūsų sąmonėje“, vis dar egzistuoja. Prie tokio požiūrio prisidėjo ir tai, kaip buvo elgiamasi su Demokratinio socializmo partija. Ją tiesiog apipylė liaupsėmis ir išpopuliarino, nes ji nebuvo laikoma atsakinga (dėl Rytų Vokietijos valstybės veiksmų), nors ji yra Vokietijos socialistų vienybės partijos (Rytų Vokietijos komunistų partija – „Spiegel“) tęsėja. Jai, tiesą sakant, buvo duotos visos išlygos ir toks požiūris pakenkė Social-demokratų partijai.

– *Ar Jums kelia nerimą tai, kad SDP neteko svarbos? Tradiciškai kairioji Vokietijos partija turi ilgą ir garbingą istoriją, bet ji prarado populiarumą, kai pastaruoju metu, Gerardo Schröderio laikotarpiu, pasuko į centrą.*

– Na, Socialdemokratų partija tęstinumą išlaikė. Dėl šios priežasties aš lieku jai ištikimas. Nedaug kam pavyko Vokietijoje nepertraukiamai išsilaikyti, o SDP jau greit su-lauks 150 metų. Ji pridarė daug klaidų ir daug visko patyrė. Tačiau jos socialiniai principai, kilę iš Europos darbininkų judėjimo XIX amžiuje, buvo ir tebėra mūsų šaliai svarbūs iš esmės. Nors daug jaunų socialdemokratų yra nutolę nuo sa-vo partijos istorijos, SDP pergyvens ir tai.

– „Grimmų žodžiuose“ neminite savo politinių pažiūrų galimų klaidų. Negi niekada neklydote?

– Po susivienijimo bijojau, kad Berlyne gali išsivystyti „Didžiosios Vokietijos“ idėja su centralizuota valdžia. Bet, laimei, Vokietijos federalizmas buvo ganėtinai tvirtas, kad atsvertų tokias tendencijas. Kad ir kaip kartais būna nepato-gu, manau, pusiausvyrą, palaikoma žemių principu, Vokie-tijai vis dėlto yra geriausia išeitis.

– *Gal galite prisiminti, kokių kitų klaidų padarėte gyve-nime?*

– Mano atveju, kaip visi žino, jaunystėje buvau svilio-tas Hitlerio jaunimo. Visa tai labai aiškiai išdėstau knygoje „Lupant svogūnus“. Tikriausiai dėl šios klaidos įgijau tam tikrą imunitetą bet kokiai ideologinei pozicijai.

Fantazminės krizės diskursai

Atkelta iš p. 1

III

Visiškai analogiškai yra su „moraline krize“. Čia nepripažįstamas vertybių skirtingumas. Aiškinimas, kad egzistuoja daug vertybių sistemų, daug moralės, etinių sistemų tipų (utilitaristinė, epikūrinė, kantinė ir t. t.), yra lyg ižėidimas kažkokios dieviškos, teisingiausios moralės atžvilgiu. Įsivaizduojama, kad toji mistinė moralė yra absoliuti privalybė visiems. Nors turbūt blogiausia ir yra tai, kad žodis „moralė“ dažnai suprantamas vienareikšmiškai, kad jis mažai kam sukelia abejonių, nors yra itin miglotas.

Moralė – geriausias argumentas. Yra įstatymų, kurie draudžia pasiremdami „gera morale“ (taip ir parašyta); pagal įstatymus daug kas gali būti uždrausta, jei tai prieštarauja moralei. Tačiau kodėl tokia neaiški ir iš esmės manipuliatyvi sąvoka gali būti lemtinga žmogaus teisėms ir laisvėms? Kas nustato tą moralę? Nė viename įstatyme nerasiame įvardinta, kas yra moralė. Prielaida paprasta – moralė nustato žmonės. O jei žmonės yra pernelyg skirtingi? Turbūt sunku įsivaizduoti, kad šiuolaikinėje valstybėje atsirastų visuotinė moralinė sistema, kuriai pritarėtų visi piliečiai – homogeniški, vienodi visais vertybiniais atžvilgiais.

Jei visuotinis konkrečios moralės nustatymas laisvu pasirinkimu kol kas neįmanomas, lieka manyti, kad ta mistinė

moralė (ypač įstatymuose, politinėje, religinėje srityje) tėra manipuliacinis galios įrankis, kurį pasitelkus dirbtinai priimama viena vertybių sistema visiems. Tie, kurie neatitinka didžiosios moralės – tampa dekadanso nešėjais, moralinio nuosmukio kaltininkais („elgiasi ne taip, kaip reikia“).

Taip jau susiklostė, kad Lietuvoje iškart po nepriklausomybės paskelbimo vienintele moraline sistema tapo katalikiška moralė. Būtent su tuo didžiajai daliai piliečių asocijuojasi žodis „moralė“ – su išimtinai krikščioniškomis dorybėmis. Šis moralinis diskursas bent jau formaliai įsigalėjo ne tik valdžioje, bet ir statistinėse tikinčiųjų apklausose. Šiai moralinei sistemai susidūrus su vadinamąja „hedonistine morale“ kapitalizmo sąlygomis prasidėjo toji moralinė krizė. Krikščioniškų tiesų skelbėjai ir juos palaikantys lyg neturėdami ką veikti paskelbė karą abortams, kontracetivams, moterims, laisvamanybei, seksualinėms mažumoms, populiariajai kultūrai ir t. t. Visa tai jie įvardino moraline krize.

Įdomu, kokiais kriterijais vadovaujantis galima nustatyti moralinę krizę, t. y. kitos moralinės sistemos „blogumą“ (juk krizė ir yra toks procesas, kai žmonės pamažu nusigręžia nuo vyraujančios ideologijos ir perima kitą, tad „krizės“ ženklas priklauso būtent tai kitai sistemai)? Atrodo, kad taikytas tas pats metodas – tai, kas neatitinka mano įsitikinimų, yra blogis. Tačiau kiek tai nusako tikrąją tos kultūros, moralinės sistemos būklę? Juk tokiu atveju pateikiama tik pozicija, požiūris į tą kultūrą, o ne nusakomas jos būvis. Kitaip sakant, kultūros kritika ir analizė įmanoma tik tada, kai tą kultūrą tyrinėjame neperžengdami jos ribų, o ne iš kažkio neva universalaus taško (universalios kultūros) už diskurso.

IV

Tad galima sakyti, kad moralinė krizė tėra hegemoninio moralinio diskurso fantazija, fikcija, kuri užsitarnavo tokios „etiketės“ todėl, kad neatitiko tradicinės moralinės linijos, o ne todėl, kad iš tikrųjų būtų dekadansinė. Taip pat kaip ir kultūrinė krizė yra vyraujančio kultūrinio diskurso fikcija, jos politinis atributas, siekiantis išskelti vieną teisingąją kultūrą, kultūrą-išgelbėtoją.

Šiomis pseudokrizėmis labai puikiai pasinaudojo šiuolaikinio pasaulio „tyrinėtojai“, ekonominės krizės priežastimis nurodydami žmonių moralinį, kultūrinį nuosmukį, bet jokių būdu ne pačią kapitalizmo sistemą. Lyg ekonominė krizė nebūtų kapitalizmo komponentas. Tad fiktyvu čia ir tai, kad dabartinė ekonominė situacija laikoma „kapitalizmo krize“, o ne tiesiog „kapitalizmu“ su jam būdingais procesais.

Tokia dirbtinai sukonstruota situacija itin naudinga dešiniuosios jėgoms („reikia atkurti teisingą kultūrą“), religiniam suaktyvėjimui („reikia pasipriešinti moraliniam nuosmukiui“) ir kapitalo apologetams, tikintiems, kad bus galima išvengti visiško kapitalizmo sistemos diskreditavimo ir griuvimo („tai tik nesėkmė, krizė“). Finansinis kapitalas jau vangiai beauga, tačiau dėl didėjančio politinio kapitalo galime būti tikri. Atrodo, kad „krizės“ statuso suteikimas visoms paminėtoms kultūrinėms sistemoms (moralėi, kultūrai, ekonomikai) tėra politinis produktas, visiškai neatskleidžiantis ir trukdantis atskleisti tikrąsias tų sistemų būkles, tačiau itin didinantis politinį kapitalą.

Nobelio premija mano kūrybos nevaržo

Atkelta iš p. 3

– „Grimmų žodžiuose“ dar kartą imatės to laiko, kai priklausėte „Waffen-SS“, aprašote, kaip skaidrią, šaltą žiemės naktį davėte priesaiką. Tuo metu buvote septyniolikos. Ar šį atvejį taip pat priskiriate prie savo gyvenimo klaidų?

– Tai nebuvo nusikaltimas iš mano pusės. Buvau pašauktas kaip ir daugelis tūkstančių kitų. Aš nesavaniariau „Waffen-SS“. Karo pabaiga mane išvadavo iš aklo paklusnumo įžadų. Vėliau jau supratau, kad daugiau niekada neuosiu priesaikos.

– Esate įaugęs į Vokietijos istoriją, tačiau Jums niekada nebuvo priimtinas bet kokios formos nacionalizmo kultas. Kaip jaučiatės, pavyzdžiui, dėl naujo patriotinio entuziazmo, kurį matėme per pasaulio futbolo čempionatą?

– Visada maniau, kad diskusijos apie nacionalizmą negalima visiškai atiduoti dešiniuosiesiems. Atsakingą vaidmenį Europoje galėsime vaidinti tik tada, kai sugebėsime veiksmingai pagrįsti savo pačių nacionalinio identiteto jausmą peržengdami nacionalizmą. Tačiau tame, kad žmonės mąjo Vokietijos vėliavėlėmis per pasaulio čempionatą, buvo ir žaismingų momentų. Mačiau moterų, kurios savo kūdikiams į burnas kišo trispalvius žindukus – juodos, raudonos ir aukso spalvos. Tokie dalykai atsveria bet kokią ryškesnį patoso jausmą.

– Jūs ne vienintelis savo kartos rašytojas, kartkartėmis pareiškiantis nuomonę politiniais klausimais. Ar jaučiate, kad jauni kolegų rašytojai panašios energijos stokoja?

– Man būtų gaila, jeigu jie nepasimokytų iš tos palyginti nesenos tradicijos. Jie neturėtų kartoti Veimaro respublikos klaidų ir pasinerti į savo asmeninius pasaulius. Intelektualai daug prisidėjo prie jaunos Vakarų Vokietijos demokratijos tapimo brandžia demokratija. Deja, yra požymių, kad tas indėlis silpsta. Finansų krizė, vaikų skurdas, (nelegalių imigrantų) deportacija, didėjantis atotrūkis tarp turtingų ir vargšų: štai čia tos problemos, kurias jaunieji autoriai turėtų plėtoti ir reikšti nuomonę.

– Jūs pats politiškai mažiau dalyvaujate nei anksčiau. Atvirame laiške kanclerei vienas iš jūsų amžininkų, rašytojas Martinas Walseris, ragina išvesti Vokietijos kariuomenę iš Afganistano. Negi neturite pozicijos dėl šio karo?

– Žinoma, turiu. Bet tarp visų kitų karų Afganistano karo nederėtų pernelyg supaprastinti. Kitaip nei karui prieš Iraką, šiam yra duotas JT mandatas. Mūsų išitraukimas į jį pasirodė kaip didžiulė klaida, tačiau nėra lengva surasti patikimą būdą pasitraukti iš šitos atsakomybės. Žinoma, nederėjo suteikti vadovaujamo vaidmens Jungtinėms Valstijoms. Amerikiečiai nesugeba kariauti tokio karo. Jie ir vėl

pralaimi, lygiai taip pat kaip Vietname, o mes pralaimime kartu su jais.

– Jeigu nėra veiksmingos priemonės – Jūsų, kaip Nobelio premijos laureato, balsas šiandien būtų svaresnis nei anksčiau. Kodėl susilaikote?

– Man toks įspūdis apie save nesudarė. Be to, per dienas nesėdžiu ir nemažau apie tai, kad esu Nobelio laureatas. Kartais man apie tai priminama, dažniausiai, kai įkišu savo trigrašį. Žinoma, man tai nepadedą rašyti, nors ir netrukdo.

– Ar dėl to neįsitraukiate spaudimo?

– Ši premija mano kūrybos visiškai nevaržo. Ko gero, todėl, kad ją gavau jau būdamas senyvo amžiaus. Beje, premija, kurią 1958 metais iškėičė „Grupė 47“, man buvo kur kas svarbesnė, nes tuo metu buvau neturtingas kaip bažnyčios pelė. Ir ją paskyrė kolegų rašytojai, tai suteikė visiškai kitą prasmę. Sakau tai ne norėdamas sumenkinti Nobelio premiją, tačiau ji neturėjo tokios didelės įtakos mano gyvenime.

– Būkite atviras: negi nesitikėjote tos premijos gauti kur kas anksčiau?

– Nebesitikėjau, bent jau prieš pat ją gaudamas. Viskas vykdavo panašiu principu 20 metų: kiekvieną rudenį paskambindavo žurnalistai pasakyti, kad esu vienas iš pretendentų ir kad su manimi norėtų užsisakyti pirmąjį interviu. O tada vėl viskas nurimdavo metams.

– Negi nebuvo apmaudu, kai vokiečių rašytojas Heinrichas Böllis gavo šią premiją 1972 metais?

– Ne, nebuvo, net jeigu manimi ir netikite. Buvau įsitraukęs į SDP rinkimų kampaniją, sėdėjau „Volkswagen“ autobuse turgaus aikštėje kažkur Reino krašte-Pfalce. Organizavome spontaniškus renginius, tekdavo važiuoti į mažus miestelius. Tuo metu, kai kalbėjau per mikrofoną, sakiau trumpą kalbą, kažkas man padavė raštelį, kuriame buvo parašyta: Böllis laimėjo Nobelio premiją. Aš tai ištraukiau į agitaciją. Mes, pasirodo, buvome tos pačios politinės idėjos šalininkai.

– Naujaisioje savo knygoje darote tokią išvadą. Rašote, kad „skverbimasis į daiktus“ gyvenime niekada nesibaigia ir kad „netgi tradicinės istorijos yra skirtos perpasakoti. Ir po kiekvienos pabaigos suvokdavau,

kad turėjau padaryti daugiau.“ Kokį darbą dar ketinate nuveikti?

– Po rašymo periodo, trukusio daugelį metų, turiu pakeisti priemones ir vėl atsідėti graviravimui. Noriu sukurti naujus ofortus ir graviūras savo romanui „Šuniški metai“ – pirmojo leidimo 50 metų jubiliejui. „Grimmų žodžiai“ neabejotinai bus mano autobiografinių darbų pabaiga. Būdamas tokių metų nustembi sulaukęs kito pavasario, o aš žinau, kaip ilgai trunka užbaigti epinės apimties knygą.

– Ar bijote savo mirties?

– Ne. Aš supratau, kad, viena vertus, esi tam pasiruošęs. Taip pat suvoki, kad vis dar noriu žinoti, kas bus toliau. Kas atsitiks mano vaikaičiams? Kokie bus savaitgalio futbolo rezultatai? Žinoma, yra ir banalybių, kurias dar norėčiau patirti. Jacobas Grimmas parašė nuostabų tekstą apie senėjimą, o štai toki sakinių radau kitame jo kūrinyje: „Paskutinis derlius yra ant stiebelio.“ Tai mane sujaudino ir, žinoma, iš karto paskatino susimąstyti apie savo paties amžių. Galvodamas apie tai, neatradau jokios visa apimančios mirties baimės.

www.spiegel.de/international
Vertė Žydrūnas Drungilas

– Jei tapčiau prezidentu, nė vienam iš savo klasės draugų neduočiau darbo.

Victorius Roberts karikatūra (1993)

SIGITAS GEDA

Neleiskite šviesai numirti

2007 metai

Gruodžio 12, trečiadienis

Iš Kosto Smorigino dainų

*Cigaretė naktį vaikšto, išsižiebus vandeny,
Ir nė velnio jai neaišku, kam tu žemėj gyveni...*

(Tiesa, ne „išsižiebus“, o „atsispindi“... Kas žodžių autorigas? Nežinau. Gal A. M., gal V. Š. Žmonėms juk tas pats.)

Iš G. A.

Ir ko gi tau širdie nerimti

*Ir kaip sargybinis liūdnei
Išsižiūriu į naktį mirtį*

Variantas

Kodėl širdie dabar nerimsti

*Ir kaip sargybinis liūdnei
Žvelgiu į tamsą ir į mirtį*

Išėjusių pasaulyje

Dabartiniai – naujausi DNR tyrimai rodytų, kad *Homo sapiens* „pramotė“ Ieva gyvenusi prieš 20 000 metų... Esam išėję lyg ir iš vieno centro... Afrikoje.

Tiek to, sutikime, bet baugu pradėjus galvoti, kad mūsų, lietuvių, istorija tesiekia 1000-metį. Netimero laikus.

Gilgamešo epas, kurį andai verčiau, parašytas (molio lentelėse įrėžtas) maždaug prieš 5000 metų.

Europos, pavyzdžiui, kokių sengraikių, civilizacija siekia laikus prieš Kristų.

Šiaip jau – pokristiniams laikams 2000 metų, taigi 18 000 daugeliui – baltas lapas. Yra žmonių, kuriems laikas susivisam neegzistuoja, t. y. jie net nesusimąsto apie jį.

Jaunimas painioja N. Chruščiovo ir Vytauto Didžiojo laikus... Gal jie savotiškai laimingi? Ar gali būti laimingas žmogus – be atminties ir refleksijos?

Homo erectus – stačiasis žmogus, *Homo sapiens* – protingasis, vienintelė dabar žemėje gyvenanti žmonių rūšis. Neandertaliečiai, regis, buvo žiauriai išstumti ir išnaikinti.

Kaip ir tūkstančiai tautų ir tautelių... Kas gi tasai protingasis?

Vėl apie sonetus

Žinoma, Šekspyro (tyčia rašysiu taip, kaip tariame). Nuo XII émiau jausti jo paletę – spalvyną. Visad galvojau, kad juose suspausta ir uždaryta kaip inde didelė išmintis, esencija, bet nemaniau, kad toksai kvapų bukietas – puokštė. Turėjau daug metų gyventi, kad prisikasčiau.

Gyvenimo džiaugsmas – ragauti tokį amžius ištvėrusį vyną!

Vaikų skaičiuotės

Nėra tai dėmesio nevertas daiktas. A. Huxley „Saloje“ radau angliškos pažodinį, kurį personažas deklamuoja ekstazės mirksnį, ir prisiminiau savo vaikystės. Viena jų buvo (ir nieko čia nepadarysi):

*Vienas – katės pienas,
Du – po padu,
Trys – bastryš,
Keturi – po žydėlio kepurė,
Penki – menki,
Šeši – bobos k...į peši...*

Dabar anglų:

„Trys – trys – tai varžovai, – deklamavo jis vėjui. – Du – du – skaitaveidžiai berniukai, žaliais aparais, oho, vienas – tai vienas ir vienas sau...“

Velniai griebtų, ar tose skaičiuotėse nebūta ir džiazinio principo – kada improvizuojama labai siauroj erdvėj.

Arba kova be taisyklių vieliniam narve, aplinkui staugiant miniai?

Improvizacija, skaičiai ir žodžiai, logika ir alogizmas. Spėjimas, būrimas – numerologija, girtas (ar suvaikėjęs) Pi-tagoras.

Vienas – tai vienas sau. Ir toks bus amžinai.
Dievas? Niekas? Tuštuma?

Ta proga

Didieji teologai, kurie neatmezgamai buvo surišę Dievą su Tyla.

Mano reikalas mažas: pasakyti ką nors apie Jį žiūrint ir gyvenant.

Per reiškinius, jais, su jais.

Kodėl apie Jį nieko negalima pasakyti, kalbant apie žolę, asfaltą ir troleibusą?

Man regis, labai daug įmanu pasakyti.

Kas nori tylėt, tegu tyli. Tyla esti įvairių oktavų, kalbėjimas – irgi tylos forma.

Kodėl tylėjimas siejamas su dieviškumu? Šėtonas irgi nekalba – tiesiogiai...

Prieš 40 metų

Savo paties eilutės, kurių aš nemoku šifruoti: „Suskaldysiu akmenį / Ir karūnosiuos / Raudono akmens karūna...“

Kuriam velniui man to reikėjo?

Sansk. *karuna* – švelnumas, beje, atjauta, gailestingumas.

Žmogaus egzistencija kaip didelis demoniškas pokštas. Velnias plyšta iš juoko, – kas lieka žmogui?

Gailestis.

Ruduo prie Giluičio

Yra toks ežeras – prie Simno. Vieną rudenį (regis!) kasčiau ten bulves. Jos buvo pasodintos baisioj makalynėj – durpėse, tarpuos – daug pupų... Svainio darbas. Bulves išversdavom kastuvu. Jos buvo baltos – didelės ir nuogos, vietomis priaugusios durpinių žolių, visokio brudo... Kaip nežemiškų būtybių galvos. Neįtikėtina ekspresija!

Išverčiau, aiktelėjau ir – ūmai suėmė isteriškas juokas. Tarsi nujausčiau savo galą – priešvaniniam moterų pasauly. Su neaprepiamo masto milžinėmis...

Kaip galiu jas įveikti? Šitam durpyne?

O balsas: „Nepasiduok, Sigitai!“

O kitas: „Vis vien tau galas!“

P. S. Gyvulių seksas yra liūdnas ir melancholiškas, abejingas, fatališkas, amžinas. Vis vien nelaimėsi. Nieko.

Kas kamuoja žmogų

P. baigia altorių Telšių katedrai. Lietuvos krikštas, žemaičių krikštas... Labai daug figūrų, medžių, žuvų, paukščių, vandens. Krikštas privalo būti visuotinis...

Dabar Trakuose jau daromos išliejos. Paskui reikės viską sumontuoti. Kai mačiau dirbtuvėj, atrodė lyg ir baigta. Tuo tarpu jis – taiso ir taiso.

– Guliu, žiūriu, matau: viena žuvis ne taip vandeny...

Paukščio sparnas ne taip...

Šiandien – dar geriau:

– Pamačiau, kad vanduo negyvas. Brenda žmonės kaip per kokią tešlą! O turi būt gyvas...

Sakau:

– Na va! Pasakose tikrai gyvas.

Gruodžio 13, ketvirtadienis

Grožis ir tiesa

Šekspyras pripažįsta tik jų dermę. Mano draugužis, paleidęs lakią frazę apie tai, kad grožis privalo turėti nuodo, nepatiktų ponui Šekspyriui.

Tiesa, mūsų laikais sunku įsivaizduoti kūrybą, kuri tokia „taisyklinga“. Betgi: senelis Šekspyras, sukaustęs save daugybe taisyklių, atskleidė universalias tiesas apie žmogų – jo prigimtį, klastą ir išdavystę.

Jis sumodeliavo daugybę situacijų, parodė, kuo baigiasi tikra meilė, kova, valdžios troškimas, maištas.

Ar mums liko... buitį ir nuošalės?

Rašau tas eilutes, kai fūros, prikrautos vištienos ir kalakutienos, gražinamos į Lenkiją iš Lietuvos pasienio. Paukščių gripas... Keliuokite, vištelės! Gerų jums šventų Kalėdų.

Apie bendrikus – valkatynus

Visa tarybų Lietuva buvo apsėta bendrabučiais. Visur buvo įmonės, visur – statybos. Liaudis iš plačios tėvynės, iš gimtinės girių. Gauti plotą mieste buvo nemaža svajonė...

Dabar viskas pamiršta. Pamiršti ir žmonės, kurie ten liko. Gyva bėda! Nei šilumos, nei vandens, nei šviesos. Vienoje diskusijoje savivaldybės ponios nervai neišlaikė:

– O ką mes turime daryt? Jie ten vaikų... pripisa...

– Ponia, – pataisė meras, – vaikai gimsta iš meilės, bent jau daromi, o ne taip...

Išsvajotoji sistema pripi...o bėdų visam XXI amžiui, pusamžiui tai jau tikrai.

Jeigu žmogus (žmogė) išsiperka ten savo kambariuką, tai turi mokėti ir už bendrą virtuvę, tuliką, dušą. Dar gražiau – savivaldybės kitur parduoda tuos bendrikus su gyvais žmonėmis.

Reportažas iš Raudonosios aikštės, 1964

*Kasmet po bolševiką, po Leniną, po slieką,
kasmet mažytė bestija
atšliaužia į Betliejų...
Naujausių pažadų, šviesių vilčių
išlieja!*

*O Jėzus neateina, o Jėzus neateina!..
Mes mirsim ir subirsim,
supūsim ir susmirsim...
Tokia yra tikėjimo, tokia gyvybės kaina.*

Plakatas prie „Iki“

Pašerkite savo piniginę ir ji bus jums ištikima. (Sutrikusio veido žmogelis žiūri, čiupinėja savo kišenes, tarsi klausytų: „Kuo? Kaip?“)

Mano tėvas buvo karštas liberalas, net tada, kai įkaušęs (A. Huxley).

Ypač jei būdavo įkaušęs!

Jono katė

Iš pradžių tik lydėdavo J. į vonią, paskui iširopdavo į kriauklę. Galop pamatė, kad po vonia yra nedidelė vonelė. Išmoko ją išsistumti iš tenai ir, šeimnininkui besimaudant, imituoja tą patį.

Žinoma, be vandens, tačiau vis vien maudosi!

Suvokimai

Praėjusios žiemos nelaimės buvo nulemtos iš anksto. Spalio mėnesį sužinojau apie ligą, lapkritį prieš išskrendant į Varšuvą oro uoste pamačiau – namie liko švarkas su dokumentais... Varšuvos viešbutyje palikau visą savo „apsaugą“ – iš Kanados parsivežtus indėnų vėrinius ir pakabučius... Paskui reikalai tik prastėjo, prastėjo.

2004-aisiais taip dėjos iki Kūčių, gruodžio 22-ąją bus treji metai, kai mirė (...)

Citatos

„Laimei, nesupranta šitų agituojančių kalbų. Net šventojo Pranciškaus. Tik pamanykite, – dėstė jis toliau, – pamokslauti tobuliems strazdams, dagiliams ir krosnilandoms. Tai bent pasipūtimas!“ (A. H., tas pats)

Iš anksto žinojau, kad jis man patiks, seniai, dar neskaitęs žinojau...

Replikos teisėmis

Tie, kurie mano, kad Antanas Strazdas priskirtinas prie „armoškinių“ Lietuvos poetų, nėra jo gerai perskaitę. Strazdui paklūsta ir sapfinė strofa (modifikuota), ir religiniai viduramžių himnai (Tomo Akviniečio sukurti lotynų kalba).

Strazdas buvo pirmas, kuris tai padarė iki jo neištobulinta tarpe. Pabandykite! Bepiga iš jo šaipytis universitetų katedrose. Strazdas šimtmečiu anksčiau nei Žemaitė nuėjo su „prastais žmoneliais“ (mažuoju žmogumi), būdamas ir didesnio talento, ir išsilavinimo.

Nūdieniai pranciškonai retas išlipa iš japoniško automobilio ir airiško viskio...

P. S.

Mirties metai, pasmerktis užaštrino visus mano pojūčius. Aš galėjau iš naujo apmąstyti ir gyvenimą, ir mirtį. Žmonės, kurie mane nuteisė siekdami man pakenkti, padarė iš tikro gerą darbėlį! Padėkite, melskimės už savo budelius.

Verba

Rūta Oginskaitė. Nuo pradžios pasaulio: apie dokumentininką Robertą Verbą. V.: Aidai, 2010. 396 p.

Roberto Verbos (1932–1994) antkapis Antakalnio kapinių Menininkų kalnelyje – žemės spalvos subraižytos kino juostos fragmentas. Kinematografininkai žino, kad jų kolega paliko tūkstančius metrų vaizdajuosčių, tiesiog visą sandėlį nesutvarkytų Sąjūdžio pradžios archyvų – laimei ar nelaimi, šitas politinis visuomeninis kino dienraštis, be atrankos filmuotas Atgimimo įvykių srautas, kaip ir apskritai viso pasaulio kino kronika, pasidengs auksu ne anksčiau kaip po kelių dešimtmečių. O šiandien Robertas Verba ir visi tarybinio laikotarpio kinematografininkai sulaukė biografinės knygos – netikėto istorinio jų darbo įprasminimo.

Štai šitaip mūsų dokumentikos klasikai, septintojo dešimtmečio laimės kūdikiui, ėmė ir pasisekė dar kartą – jo gyvenimas ir kūryba, sutapę su Lietuvos kino studijos anų metų gyvenimu ir kūryba, inicijavo išsamią, jautrią, kinematografiškai sumontuotą knygą. Robertas Verba, manau, būtų patenkintas Rūtos Oginskaitės darbu.

Net plačioji, su kinu nesusijusi auditorija, nesidominti tuo, kas, kaip ir kada buvo nufilmuota, antrąją storos knygos dalį skaitys vienu įkvėpimu – Verbos gyvenimo bendrakerleivių liudijimai veikia kaip, na, tiesiog kaip geras kinas. Jie užrašyti „vienas į vieną“, išsakančiam suvokiant, kad tai vienintelė proga paliudyti, kokie gi mes buvome, ką jautėme, ką dabar supratome... Nugrimzdusius į šituos atsiminimus ir atsivėrimus apims seniai patirtas kinematografinės gildijos jausmas.

Sunkus rekviem – paskutiniai pokalbiai su Verba ligoninėje, tačiau knygos autorė ryžosi viešinti ir juos. Oginskaitės herojus – tragiška figūra. Knygos laikas taip pat visada dramatiškas, gniuždantis, kūrybinės problemos neišbrendamos. Tokia vienatonė intonacija suteikia knygai reikalingą juodą ir baltą anuometinio kino spalvą. Tik dviem spalvomis apsieita ir įrišant šią solidžiai sumaketuotą knygą (pabrėžtinai balta nugarėlė primena vadovėlį). Dramatizuotas rakursas išlaiko skaitymo įtampą ir yra pateisinamas, tačiau kai įveikiu knygą ir paimu į rankas didžiulę dovaną – kompaktinę plokštelę su garsiaisiais Verbos filmais, – ekrane atsiveria toli gražu ne vienatonis, ne skausmingas pasaulis. Tragiškojo Verbos kinas yra šviesa ir viltis, grožis ir prasmė. Būtent toks paradoksalus finalinis knygos išrišimas.

Daugybė nuotraukų „plaukia“ kartu su biografiniu tekstu, jos tą tekstą puikiai cementuoja ir padeda bent vaizduotėje atkurti senus laikus, brangius veidus Birutės gatvėje... Filmų kadrai įreminimo beveik atsisakyta (jų nereikėtų ir visai), Verbos kadrai yra vertingi tik gyvame filme.

Pačios Oginskaitės rašoma biografija, mano galva, skyla į dvi dalis. Labiau ištyrinėta ir aiški pačiai autorei yra antroji Verbos gyvenimo pusė, kai pripažintas kino klasikas blaškėsi, nesurasdamas sprendimų filmams apie Čiurlionį ar Dainų šventę. Sunkiau yra iššifruoti ir suvokti kažkodėl patį geriausią Verbą ir iš viso patį sėkmingiausią pasaulio kinematografui septintąjį dešimtmetį. Tikrai negalima visos sėkmės suteikti trumpam Chruščiovo „atšilimui“, palankus klimatas kinui (ir ne tik kinui) įsivyravo ir anapus geležinės uždangos, daugybei kino personų prasidėjo aukso amžius.

Biografijos pradžioje atsiranda nemažai nereikalingų retorinių klausimų, tarybinio laikotarpio problemos aiškinamos tarsi neišmanėliui studentui (p. 34, 55, 90, 110). Kai autorė rašo patetiškai ar publicistės plunksna, jos rankos neatpažįsti. Vėliau, kai ji pati tarsi tampa įvykių dalyve, įvertina savo auditoriją kaip lygią, ima gerai orientuotis dokumentų, protokolų ir citatų šūsnyje, tuomet išgirsti ir tvirtą kino istorikės intonaciją. Autorė pasinaudojo puikia proga atiduoti duoklę Lietuvos kino studijos direktoriui Julijui Lozoraičiui – tiesą sakant, jokios duoklės čia net ir nėra, slenkant „kino kadrams“ apie LKS, reikšminga Lozoraičio figūra pirmajame plane pasirodo nuolat ir natūraliai. Abejočiau dėl išskirtinių puslapių vieno atsitiktinio dokumentinio filmo autoriui Arūnui Žebriūnui; teisybės dėlei biografiniame panteone daugiau vietos turėjo atsirasti periodiniam kino žurnalui „Tarybų Lietuva“ (juk Verbos filmografijoje jų yra daug) ar Bytautei Pajėdienei. Bet, matyt, dėl tų „savo garbės vietų“ artimiausiu metu Oginskaitė iš kinematografininkų armijos išgirs daugybę nuomonių...

Knygoje skirtingos nuomonės, vertinimai netgi dera – labai įvairia-plaukis buvo pats lietuvių kinas. Oginskaitė Maskvos instancijoms suteikia tradiciškai neigiamą vaidmenį, o vėlesniame personalijų skyriuje pasigirsta ir visai priešingų balsų („Ir mes gudraudavome: prieš rodydamą savai valdžiai stengdavomės nuvežti kopiją į Maskvą [...]. O tada jau rodydavome Vilniuje ir sakydavome: klausykite, Maskva priima, o jūs – ne?“ p. 200).

Robertas Verba „negalėdavo pakęsti, jei, sakysim, prieš filmavimą skaitinėji laikraštį“, – prisimena vienas iš jo kolegų operatorių. Toks maksimalizmas kine buvo kadaise – „nuo pradžios pasaulio“ ir tai yra užfiksuota naujojoje knygoje.

JŪRATĖ VIŠOCKAITĖ

Nacionalinėje dailės galerijoje rugsėjo 21 d. 17.30 val. vyks knygos „Nuo pradžios pasaulio“ pristatymas. Dalyvaus kritikė Rasa Paukštytė, istorikas Aurimas Švedas, knygos autorė, Roberto Verbos kolegos.

Tania

Tuo metu galvojau, kad esu beždžionėlė, vardu Toto. Žiemą iš muzikos mokyklos grįždavau vėlai, visad užsukdavau į Manga palaukti mamos. Infekcinių ligų skyrius, kuriame ji dirbo, neturėjo garbės oficialiai vadintis Manga, bet žinojau, kad tik toks yra jo vardas. Mangoje vakarais plaudavo grindis, o aš, paruošusi pamokas, eidavau pasivaikščioti. Ant grindų nebuvo galima užlipti, bet aš esu Toto, todėl žinojau, kaip galiu pereiti nuo vieno Mangos galo iki kito. Užlipdavau ant palangės, atsargiai, nes ji buvo nukrauta kaktusais. Tada įsikibdavau į vamzdį, einantį palei sieną, sulaikydavau kvapą, apsidairydavau ir tyliai peršokdavau ant drabužių kabyklos. Ji stovėjo kampe ir buvo labai patogi laiptoti, penkiakojė. Ištiesdavau ranką ir bandydavau pasiekti prie sienos sustatytas medines atlenkiamas kėdes. Jų kojomis paėjędavau iki koridoriaus vidurio ir ryždavau pačiam pavojingiausiam dalykui – šuoliui ant metalinio vežimėlio su dviem lentynomis, ant apatinės buvo sukrauti instrumentai, ant viršutinės vaistų buteliukai. Jei pavykdavo, balansuodama ant vežimėlio galėjau pavažiuoti iki pat paskutinės patalpos – laboratorijos – kur sėdėjo Tania.

Ji pradėjo dirbti Mangoje rudenį ir buvo jauniausia. Senosios seselės mėgo mane ir visad pasakydavo ką nors malonaus, paklausdavo, ar nenoriu valgyti, kokius pažymius gavau ir panašiai. Bet Tania beveik visada atrodė nepatenkinta, pamačiusi mane laboratorijoje. Kartais jos paklausdavo, ar aš netrukdanči, ji neryžtingai pasakydavo, kad ne. Man buvo labai įdomūs tie prietaisai, kuriuos ji turėjo ant savo stalo, du mikroskopai, o aplinkui buvo sustatytos kolbos ir išdėlioti stikliukai. Įsidrąsinusi prašydavau leisti man pažiūrėti pro mikroskopą, ji atsidusdavo, bet leisdavo. Ant stiklo užlašintas kraujas pro jį atrodė kaip nuostabi raudona gėlė. Bet greitai ji bandydavo mane atsikratyti, ar man nereikia ruošti pamokų? Ne, jau padariau, aš gerai mokausi, Tania. Ar galiu čia pasėdėti? Ji buvo susierziniusi, bet nieko nepasakė, todėl pasilikau.

Atsinešiau sulčių pakelį ir sumuštinį, kurį buvo davusi mama. Nuplėšiau prie pakelio šono priklijuotą šiaudėlį, pradūriau sidabriniam taške skylę ir išgėriau sultis. Jos buvo vyšnių, kainavo litą dvidešimt.

Tania vilkėjo per didelį baltą chalata, beveik visos moterys Mangoje buvo storos, ir jis keistai kabojosi ant jos raišo violetinio golfo. Juodus plaukus ji šukavo labai madingai, kirpčiukus

palikdavo ilgus ir pašiauštus ant kaktos. Spoksojau, man ji buvo labai graži. Ar neturi ką veikti, paklausė. Galiu skaityti, jei duosi ką nors, atsakiau išdidžiai. Ji davė man „Akistatą“. Perskaičiau visą, sužinojau Kauno ir Panevėžio gaujų narių vardus, vietas, kuriose neseniai buvo rasti lavonai, kiek apiplėšimų sausio mėnesį, paskutiniame puslapyje buvo erotinis apsakymas, man atrodė.

Jai liūdna, šį žiemos vakarą ant šlaito prie geležinkelio stovinėjoje Mangoje Taniai buvo liūdna. Net jei grindys blizga kaip ežeras, vakarienė išdalinta, indai suplauti. Kartojausi intervalų apvertimus, leidau jai mane padažyti. Grįžtant namo mano skruostų perlamutras spindėjo sniege.

Žiemai įpusėjus atsinešiau solfedžio sąsiuvinus ir likau visai nakčiai. Tania ir jos storoji sesuo budėjo greitosios pagalbos kambaryje, viena akimi sekdamos „Stebuklų lauko“ žaidimą.

Aš nuėjau į skyrių ir žaidžiau savo. Pradėti žaisti su vaistais labai paprasta. Jų mažai buteliukai dailūs, žirniukai glotnūs ir apvalūs, kiekvienam vaistui buvau davusi vardą. Ateidama kitą kartą patikrindavau, kaip jie sudėlioti, dažniausiai dėl seserų aplaidumo jie visi būdavo atsukę vieni kitiems nugaras. Pats svarbiausias rūpestis, kurio negali išvengti Mangoje, yra daiktai, žiūrintis tiesiai į tave. Kiekvienas šampūno buteliukas, ryžių pakelis, cukrinė, degtukų dėžutė turėjo savo veidą, ir negalėjau pakęsti, kad jie nusiuka nuo manęs. Vaistus kruopščiai sustatydavau, suskirstydavau vaidmenimis, kartais jie būdavo orkestras, kitais kartais mafijos pasitarimas, sprendžiantis, kur paslėpti savo boso galvą. Vieną dieną pasižiūrėjusi jausmų kupiną serialą nusprendžiau, kad Paracetamolis yra nėsčia. Atidariau buteliuką, pamačiusi, kad Paracetamolis yra dar per mažai nėsčia, supyliau į jį kitų buteliukų tabletes. Baltaveidžiai Paracetamolio vaikai ryte buvo išdalinti turintiems temperatūros ligoniams.

Kitą rytą supratom, kad stebuklų laukas apsiskuto ir pamerkė mums savo riebią akį. Tania nežinojo, kad žaidžiu buteliukais. Todėl išplovusi keletą skrandžių ir grįžusi iš Mangos ji pasigaminė iš baltojo chalato burę ir išplaukė tolyn. Ją sutikau po kelerių metų ir nusipirkau iš jos savo pirmąsias platformas.

DALIA PAULIUKIČIŪTĖ

SKALVIJA
kino centras

ŠIEMET ŽIAURIAI GERI FILMAI!

VDFF | VILNIAUS
DOKUMENTINIŲ
FILMŲ FESTIVALIS

VILNĖS
DOKUMENTARY
FESTIVAL

09.23-10.03

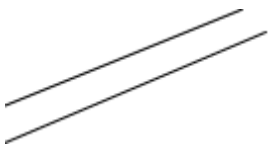
SKALVIJOS kino centre ir
kino teatre PASAKA
www.vdff.lt

Eugène'as Guillevic (1907–1997) savo kūrinis pasirašinėjo vien tik pavarde. Komentatoriai dažnai pabrėžia, kad Guillevico eilės yra lyg jo gimtojo Karnako akmenys – nenugludinti, neišdailinti, tačiau autentiški. Už kūrybą 1976 m. buvo apdovanotas Prancūzų akademijos Didžiaja premija, 1984 m. – Nacionaline poezijos premija, 1988 m. – Goncourt'ų premija.

Regis, visas profesinis poeto gyvenimas buvo susijęs su skaičiais. Baigęs matematiką, Guillevic dirbo ekonomikos srityje. Tarp daugelio kitų poeto knygų „Euklidijos“ („Euclidiennes“) veikiausiai ir pasirodė kaip to gyvenimo liudijimas ir atgarsis, įkvėpęs geometrinėms figūroms gyvybę.

Publikacija parengta iš netrukus „Aidu“ leidyklos išleisimos knygos „Euklidijos“.

Paralelės

I

Einame – didelė yra erdvė –
Arti viena kitos,
Norime kalbėti.

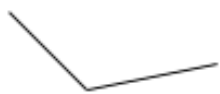
Tačiau ką viena pasakoja,
Kita tai jau žino,

Nes nuo pradžios,
Ištrintos, užmirštos,
Nuotykis bendras.

Susitinkame sapne,
Mylime, papildom viena kitą.

Neiname toliau,
Tik į kitą ir save.

Bukasis kampas

I

Kas pagalvotų
Tavyje ieškot buveinės,
Tavyje ieškot prieglobsčio?

Dėl atvirumo
Viskam, kas norės,

Dėl noro
Priglausti, kas tik praeina,

Tavyje nėra nieko,
Tik kvietimas tiems, kas norės,

O už kvietimo –
Tik tavo šauksmas į save patį.

GUILLEVIC

Sinusoidė

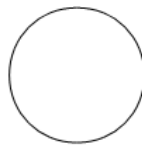

Kopiant sunku,
Leidžiantis baugu

Ir viršūnės teduoda
Kaip ir įdubos

Vien tik mintį sustoti,
Poilsio suvokimą.

Apskritimas

II

Jeanui Lescure'ui

Tu – gelmė
Savam paviršiuje.

Gelmė, esanti
Vieninteliame lygyje
Paviršiaus,

Ir netušėji,
Kad ir kokio tūrio būtum.

Tobulai užpildytas
Sava gelme,

Statišku judėjimu,
Maitinančiu tave.

Tavyje kiekvienas taškas –
Gelmė kitiems taškams,
Tave apjuosiantiems.

Nuobodulys
Nugalėtas.

Nupjautinis kūgis

Be to, tu panašus
Į daugelį iš mūsų,

Kurie neįstengė
Suformuoti viršūnės.

Kūgis

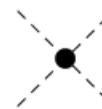
Kaip mes dvejojame
Pažvelgt, ar mūsų gyvenimas

Bėgant laikui
Atitinka ar ne tavo formą.

Tačiau kuria linkme?
Ar amžiams plėstis?
Ar amžiams užsisklęsti?

Tu keli mums nerimą,
Tu esi graužatis.

Taškas

Tesu dviejų linijų galbūt
Susitikimo vaisius.

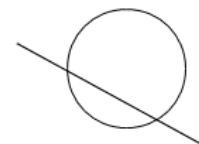
Aš nieko neturiu.

Sakoma – pradėt nuo taško,
Juo užbaigti.

Aš nieko apie tai nenutuokiu.

Tačiau kas
Ištrins mane?

Pjautinė

Aš bent jau susitinku
Su tuo, kas labiausiai uždara,
Labiausiai pilna, labiausiai susikaupę.

Aš tuoj paliesiu, įeisiu
Į visatą, kurios man reikia.

Aš būsiu čia, gyvendamas
Jos tobulumą, jos išbaigtumą,
Tą būdą sau pakakti,
Būti sau viskuo.

Pagalčiau aš įėjau.
Tačiau dabar jis viso labo
Tik sutrikęs kūnas,

Iš kur man lieka tik išeiti.

Vertė Eduardas Klimentka

Niekio bedugnės ir būties aukštumos

Harry Mulisch. *Zygfridas: juodoji idilė*. Romanas. Iš olandų k. vertė Aušra Gudavičiūtė. V.: Vaga, 2010. 200 p.

Romanu apie Hitlerį šiandien nebenustebinsi. Priešingai, tai pabodusi ir nebeįdomi tema. Bet šis romanas kaip tik apie šią istorinę figūrą. Ar tai, kad rašytojas pasirinko šią temą, reiškia, kad jis neišradinai klaidžioja literatūros temų tankmėse? Tikrai ne. Turtingą kūrybos patirtį turintis Harry Mulischas (g. 1927) puikiai pažįsta šiuolaikinės literatūros tendencijas. Šiame romane apie Hitlerį jis rašo: „Šiuo metu tam asmeniui jau paskirta šimtas tūkstančių, jei ne daugiau, studijų: politinių, istorinių, ekonominių, psichologinių, psichiatrinų, sociologinių, teologinių, okultinių ir dar galas žino kokių, jis iš visų pusių apsuptas ir ištirtas [...]. Joks kitas asmuo nesulaukė tokio dėmesio, tačiau visu tuo mes nepasistūmėjome nė per nago juodymą. [...] Jis, kaip iš pradžių buvo, taip visiems ir liko mįslė, arba ne, nuo visų tų tyrimų jis pasidarė dar nesuprantamesnis. Tie vadinamieji paaiškinimai tik padarė jį dar labiau neperregimą, ir dėl to jis pats būtų buvęs labai patenkintas. Mano nuomone, Hitleris sėdi pragare ir plyšta juokais. Pats laikas pokyčiams.“ (p. 20–21) Ši viena iš kertinių romano citatų gerai nusako ne tik kokia dabartinė Hitlerio recepcijos padėtis, bet ir pagrindinę „Zygfrido“ koncepciją – tai metaromanas, t. y. romanas, parašytas atsispiriant nuo gausios rašytijos apie fiurerį ir žengiant naują žingsnį, arba, kaip autorius sako, darant pokytį visame tame rašyme šia tema. Kuo šis romanas kitoks ir ką nauja pasako apie Hitlerį?

Į šį klausimą neįmanoma pateikti greito atsakymo. Mat pats romanas greitai skaitant atrodo paprastas, o įdėmiau patyrinėjus – sudėtingas. Sudėtingas ir forma, ir turinys, kurie susiję taip, kad vienas kitą aiškina.

Romanas prasideda linijiniu pasakojimu, kaip į Vieną atskrenda garsus olandų rašytojas Rudolfas Herteris – senyvas ir trapus, bet kupinas gyvenimo džiaugsmo. Jį lydi jo jauna gyvenimo draugė Marija. Čia juos pasitinka Nyderlandų ambasados darbuotoja ir nuveža į prabangų viešbutį. Į Vieną rašytojas atvyko literatūros vakare pristatyti savo nuostabaus romano ir duoti interviu televizijos laidai bei didiesiems dienraščiams. Po literatūros vakaro prie rašytojo prieina du senukai – Julija ir Ulrichas Falkai. Antrojo pasaulinio karo metais jie tarnavo Hitleriui jo slaptojoje vietoje „Berghofe“. Čia prasideda naujas romano epizodas – leidžiamasi į tamsesnę literatūrinę tikrovės pakopą: iš literatūros garsenybę supančios įprastos prabangos į troškų ir pelėsių atsiduodantį Falkų kambarį senelių globos namuose. Iš pradžių Falkai pasakoja savo gyvenimo istoriją ir kaip pateko į Hitlerio vilą dirbti liokajais. Paskui pereina prie paties Hitlerio ir šiuo jų pasakojimu, kaip rašytojas sako, jau įžengiama „iš šėtono valdas“ (p. 77). Tai yra į Hitlerio ir jo padėjėjų štabą Alpėse, kur gyveno ir Eva Braun, Hitlerio mylimoji. Tai buvo ramaus, nerūpestingo gyvenimo ir nedrumsčiamos meilės salelė – karo metų juodoji idilė. Į ją įžengiama iš lėto, naratyvo struktūrą konstruojant iš atskirų leidimosi žemyn pakopų (gal kiek dirbtinokai romane sukabintu).

Čia visos pakopos svarbios. Ne tik senukų Falkų rašytojui Rudolfui Herteriui papasakota dar niekam nežinoma istorija apie Zygfridą, Hitlerio ir Evos Braun sūnų, kuri slėpdami jie patikėjo auginti Falkams ir kuriam suteikė pastarųjų pavardę. Karui sėkmingai pasibaigus Hitleris tikėjosi Zygfridą paskirsiąs Vokietijos vadovu ir taip įkūrusį savo dinastiją. Bet karas baigėsi kitaip. Kitaip baigėsi ir mažojo Zygfrido likimas. Priešpaskutinė romano naratyvo pakopa, parašyta Evos Braun dienoraščio forma, – tai pačios juodžiausios Hitlerio ir Evos Braun dienos ir jų tuoktuvės prieš pat mirtį Berlyno betoniniuose požemiuose. Paskutiniame trumpučiam romano skyrelyje vėl grįžtama į didžiojo rašytojo Rudolfio Herterio kambarį prabangiame viešbutyje – čia jį ištinka fatališka mirtis, po susitikimo su senukais įkvėptai svarstant Hitlerio nesuprantamumo klausimą. Ši mirtis yra ne tik pagrindinio romano veikėjo rašytojo fizinė mirtis, bet ir simbolinė mirtis kiekvieno rašytojo, kuris šiandien leistųsi į Hitlerio temos svarstymus.

Olandų rašytojas Harry Mulischas „Zygfride“ parodo, kad Hitlerio temai šiandien reikia naujos prieigos. Šis „pats mįslingiausias visų laikų žmogus“ (p. 37) vis tiek liks nesuprantamas, kad ir kiek negirdėtų faktų būtų atrasta (Hitlerio sūnaus Zygfrido istoriją rašytojas pateikia kaip neva sensa-

cingą faktą, nors kartu pabrėžia, kad tai „fantazijų eksperimentas“ (p. 20), kuriuo rašytojas ironizuoja tokį rėmimąsi sensacingais faktais; lietuviško leidimo viršelyje – taip išleistas ir angliškas leidimas – esanti Hitlerio su berniuku, šiek tiek panašiu į fiurerį, nuotrauka sėkmingai provokuoja kiekvieną skaitytoją, kuris pažvelgęs į viršelį manys romane rasiąs istorinę sensaciją).

Kalbėjimo apie Hitlerį pokytį kaip tik ir reiškia rašytojo bandymas pateikti filosofinę Hitlerio mįslės versiją. Į šią versiją rašytojas įpina daugybę mažų istorinių detalių, turinčių psichologinį atspalvį (pvz., Hitleris labai mylėjo paklusnųjį aviganį; jam buvo svetimas tėviškas jausmas, nes pernelg ilgai buvo mamytės sūnelis, o jo kabinete karo metais kabėjo jos portretas ir kt.). Bet romanas nėra nei grynai psichologinis, nei istorinis, nes, rašytojo teigimu, vien psichologija ar vien istorinio romano žanras negali paaiškinti Hitlerio mįslės. Minėto pobūdžio detalės veikia praverčia filosofiniam Hitlerio mįslės aiškinimui. Romane rašytojas Hitlerį apibūdina kaip naikinančią juodąją skylę, kaip mistinį niekį, kaip absoliutų Antikristą, kaip nihilistinę dievybę ir kt. Negali sakyti, kad nėra taiklus šis filosofinis Hitlerio mįslės aiškinimas, paremtas Vakarų filosofų įžvalgomis. Harry Mulischas parodo, kad didieji filosofai nuo seno įvairiai kalbėjo apie niekį ir jo realumą. O Friedrichas Nietzsche pranašiška rašė apie niekio išikūnijimą: „Nihilizmas stovi prie durų; iš kur atėjo šis baisiausias iš visų svečių?“ (p. 158)

Vis dėlto pateikdamas šį aiškinimą olandų rašytojas leidžiasi į ištęstą ir painų filosofavimą. Čia nuo Platono puolama prie Johanno Eckharto, nuo Friedricho Nietzsche – prie Arthuro Schopenhauerio, nuo Martino Heideggerio – prie Ludwigo Wittgensteino ir kt. Šių garsių filosofų idėjos tik grybštelėjamos ir plačiau nerutuliojamos. Filosofijos tradicijos nepažįstančiam skaitytojui šis filosofinis romano sluoksnis bus kiek neaiškus ar pernelyg sudėtingas. Šiame romane, kuris pagrįstai vadinamas metafiziniu ar idėjų romanu, galima pasigesti ankstesnės kartos metafizinio romano kūrėjų (pvz., Marcelio Prousto ar Thomo Manno ir kt.) nuoseklus ir gilus filosofavimas. Kita vertus, tokio filosofavimo romane tarsi sąmoningai atsisakoma, nes, kaip teigia rašytojas, net ir „mąstymas nepadedą rasti jokio paaiškinimo“ (p. 128). Per du romano skyrelius (p. 142–167) besitęsiantis rašytojo Rudolfio Herterio filosofavimas yra kitoks, anapus grynai racionalaus mąstymo, tarsi dionisiškas sąmonės šėlas. Galima sakyti, kad tai mistinė įžvalga ir kartu filosofavimo ironizavimas. Ir filosofinis mąstymas, ir literatūrinė vaizduotė, ir istorinis tyrimas yra bebėgiai prieš pribloškiančią niekio tikrovę.

Romane esama ir kitų sudėtingesnių dalykų. Galima paminėti romano naratyvo rimtą ir kartu ironiškai žaismingą rėmimąsi mitologiniu pagrindu. Tokia yra romano antraštė ir veikėjas Hitlerio sūnus Zygfridas. Nesunku čia atpažinti aliuziją į germanų herojinį epą „Nybelungų giesmė“ (XII–XIII a.) ir pagrindinį šio epo personažą karžygį Zygfridą – vyriško orumo, garbingumo ir teisingumo išikūnijimą. Kaip sako literatūros istorikai, šis epo herojus „iki pat naujųjų amžių buvo laikomas vokiečio idealu“. Tą idealą bandė atgaivinti ir kompozitorius Richardas Wagneris savo operine tetralogija. Kai skaitydamas romaną sužinai, koks likimas ištiko Hitlerio sūnų Zygfridą, kartu sužinai, koks likimas XX a. ištiko šiuos germaniškus idealus. Supranti ir tai, kodėl romano personažo rašytojo Rudolfio Herterio paveikslu autorius taip pabrėžia orumo, garbingumo, skonio ir takto vertę. Romane figūruoja ir kito senojio mito motyvas. Rudolfio Herterio sukurtas šedevras „Meilės išradimas“, kaip jis pats sako, yra šiuolaikinė „variacija „Tristano ir Izoldos“ tema“ (p. 17) – apie dviejų žmonių meilę kaip pirmąjį stiprų jausmą, kurio nesugriauna kitų apgavystės. Variacija Tristano ir Izoldos meilės tema yra ir romanas „Zygfridas“. Meilės tema, gal kiek punktyriškai išplėtotą, aprėpia visas tris romano naratyvo pakopas: rašytojo Rudolfio Herterio ir Marijos meilę; nacizmo suvestų Julijos ir Ulricho Falkų meilę; Hitlerio ir Evos Braun meilę. Tai meilės iki pat mirties skirtingos variacijos.

Romaną daugiasluoksnį daro ne tik šis mitologinis lygmuo. „Zygfridas“ ypatingas tuo, kad tai savireferentiškas romanas. Tai save aiškinantis ir kritikuojantis tekstas, kuriame, kaip rašoma knygos pradžioje, autorius praskleidžia savo kūrybos paslapties šydą. Harry Mulischas romane aiškiai pasako, jog šis pasakojimas apie Hitlerį, kad ir koks bū-

tų, negali būti sėkmingas, nes pats pasakojimo objektas (Hitleris) yra žodinę artikuliaciją pranokstantis niekis. Tad ar gali šį romaną kritikuoti dėl nepavykusių dalykų, jei pats rašytojas Harry Mulischas čia pat romane savo pasakojimą sukritikuoja ir sako, kad kitaip ir negali būti: „aš nė pusės to nesuprantu“ (p. 147), „[t]ai nesąmonė, bet galbūt“ (p. 150) ir kt. Romanas įdomus ir kitais savireferentiškais svarstymais apie literatūros kūrinio prigimtį bei vertinimo kriterijus. Įdomus tais gyvais (ne abstrakčiais estetiniais) rašytojo Rudolfio Herterio apmąstymais apie tai, kaip jis patiria kūrybos procesą ir savąją, kaip rašytojo, individualybę. Įdomus yra ir rašytojo Rudolfio Herterio retrospektyvus žvilgsnis į savo vaikystę ir kaip pakopa po pakopos jis kilo į literatūros viršūnes (tai rašytojo tapsmas nuo talentingo, į psichologines schemas neįspraudžiamo vaiko, kurį aplinkiniai laikė tinginiu ir kvailiu, iki nacionalinės premijos laureato, žinomo Europoje ir JAV).

Vieni užsienio kritikai šį romaną vertina kaip autobiografinį. Iš tiesų, kaip ir romano herojus rašytojas Rudolfas Herteris, Harry Mulischas priklauso paskutinei rašytojų kartai, patyrusiai ir prisimenančiai karą ir nacių erą (beje, rašytojo motina buvo žydė, o tėvas – austras, dirbęs naciams, tad žmoną ir sūnų išgelbėjęs nuo koncentracijos stovyklos). Kaip ir Rudolfas Herteris, Harry Mulischas turi bendraamžę žmoną ir dvi dukras, taip pat ir jaunesnę gyvenimo draugę, su kuria gyvena ir yra susilaukęs sūnaus. Bet bendrauja ir su pirmąja žmona. Ši šiuolaikinė liberali poli-gamija tikrai nestebins lietuvių skaitytojų. Šios ir kitos rašytojo Rudolfio Herterio gyvenimo detalės nėra fiktyvios, jos leidžia pažinti patį romano autorį.

Kiti užsienio kritikai priekaištuoja dėl to, kad romane pavaizduotu literatūrinio antrininko autorius pretenzingai „save mitologizuoja“. Bet gal visai natūralus tas savęs mitologizavimas, kai tai daro šitiek daug olandų literatūroje nuveikęs vyresnio amžiaus rašytojas. Harry Mulischas laikomas vienu didžiausių olandų pokario literatūros kūrėjų. Tiksliau sakant, jis priklauso XX a. olandų literatūros „didžiajam trejetui“ kartu su Gerardu Reve ir Willemu Frederiku Hermansu. Šie trys olandų rašytojai (du pastarieji, deja, jau mirę) iki šiol neversti į lietuvių kalbą. „Zygfridas“ yra pirmasis Harry Mulischo romanas lietuviškai. Tai 2001 metais rašytojo (tuomet septyniasdešimt ketverių) sukurtas jau 13-asis romanas, o kur dar poezija, apsakymai, autobiografiniai, filosofiniai darbai ir kt. Olandų literatūra lietuvių skaitytojams dar mažai pažįstama – gal dėl to, kad vertėjų iš olandų kalbos Lietuvoje nėra daug. Gera pradžia jau padaryta. Tiesa, pradėjus ne nuo geriausia, bet nuo vieno iš naujesnių rašytojų darbų. Bene labiausiai Harry Mulischas vertinamas kaip metafizinio romano tradicijos (daugiausia vokiškos ir austriškos) tęsėjas, tradicijos, kuriai priklauso tokie rašytojai kaip Thomas Mannas ar Robertas Musilis.

Romano lietuviško vertimo kalba sklandi, leidžianti pa-justi rašytojo stiliaus elegantišką skaidrumą ir tai, kaip stilius keičiasi pakopa po pakopos naratyvui leidžiantis į fiurerio juodąsias valdas. Vertimas nuo pat pirmų romano puslapių gerai perteikia rašytoją Rudolfą Herterį supančią šiuolaikiško aristokratiškumo atmosferą. Minėti kelias korektūros klaidas būtų pernelyg trivialu.

Šiame daugiasluoksniame romane rašytojas taikliai įvardija ir suproblemina mūsų laikų žmogaus galimybę pažinti Hitlerį ir jo nebepažinti. Jaunajai kartai (ir ne tik jai) romanas tikrai bus naudingas ir įdomus (beje, viena iš romano apie Hitlerį rašymo paskatų buvo rašytojo Rudolfio Herterio sūnaus Marnikso klausimas: „Kas toks buvo Hitleris?“ (p. 31) Romanas įdomus ne tik istorine tematika, bet ir liudijimais apie pokario kartos rašytojo turtingą patirtį. O svarbiausia – ši knyga moko pažinti metafizinį vyksmą, per žmones ir įvykius istorijoje veikiantį blogį ir gėrį, tamsą ir šviesą (plg. Hitleris ir Herteris). Moko domėtis rimtesniais dalykais, o ne sufabrikuotomis sensacijomis: „Didelės asmenybės kalba apie idėjas, vidutinybės – apie atsitikimus, o menkystos – apie žmones.“ (p. 43) Tai trys būdai, kaip bus skaitomas šis daugiasluoksnis romanas.

DALIA ZABIELAITĖ

Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos projektas „Metų verstinės knygos rinkimai“

Nemeikščių nėra

Alfonsas Nyka-Niliūnas. Dienoraščio fragmentai 2001–2009 ir papildymai 1940–2000. V.: „Baltų lankų“ leidyba, 2009. 540 p.

Alfonsą Nyką-Niliūną vargu ar ryžčiausi pavadinti geriausiu lietuvių rašytoju. Bet man tai yra pranokstanti visas kitas *asmenybės* lietuvių literatūroje. Gal tuo (banaliai vadinamu) dvasios aristokratizmu, literatūrine erudicija (gyvenimu literatūroje) ir literatūrine išraiška. Visas šis išpūdis daugiausia iš „Dienoraščio fragmentų“, kurių štai išėjo jau trečias tomas.

Slenkant dešimtmečiams, Nykos-Niliūno vaidmuo literatūros scenoje nejučia keitėsi. Nors lietuvių literatūros fone (ypač XX a. penktame ir šeštame dešimtmetyje) jis buvo novatorius, polemizavęs su konservatyviaja raiška, vis dėlto pasaulinės literatūros kontekste atrodo gana konservatyvus (ypač dabar). Ankstesniame dienoraščio tome jis kartą pateikė sau geriausių pasaulio dešimties romanų sąrašą, kuriame buvo aštuoni XIX a. romanai ir tik du XX a.

Ir susigalvok gi dvigubą slapyvardį. Už tai blogiau skamba tik Kossu-Aleksandravičius, Nykos, beje, dažnai minimas ir labiau vertinamas negu Jonas Aistis (ne dėl vardų, žinoma, o dėl poezijos, kurią pasirašė tais vardais).

Žinoma, šis, trečias, dienoraščio fragmentų tomas nebeturi tos gaičios, stulbinančios talento jėgos, to gyvenimo naujumo ir naujoviško įprasminimo, kokie buvo juntami ankstesniuose (ypač pirmame), bet vis dėlto išlieka tas elipsinis savitumas ir savaiminė įtaiga. Ko gero, labiau nei anksčiau išryškėja du motyvai: nepasitenkinimas kintančiu pasauliu ir Lietuvos (vaikystės, jaunystės) ilgesys.

Ir lietuvių, ir pasaulio literatūroje dienoraščio autoriui neabejotinai geriausi yra tie rašytojai, kuriuos jis pamėgo jaunystėje. Nieko išskirtinio čia nėra – žmogaus mentalitetas taip sutvarkytas, kad daugelis susiformuoja savo vertinamą kūrinių kanoną iki kokių trisdešimties (ar kiek daugiau) metų, ir vėliau tas asmeninis kanonas jau nebe daug pasipildo. Tai galime pastebėti gvildendami daugelio pasaulio literatūras pasisakymus.

Nyka-Niliūnas rašo: „Lotynų Amerikos rašytojai Asturias, Borges, Carpentier, Cortázar, García Márquez, Neruda, Paz, Vargas Llosa etc. Man taip ir nepavyko jų įtraukti į savo kanoną.“ Kitoje vietoje apie Pamuką: „Nemažo kalibro prozaikas, bet man svetimas [...]. Svetimas galbūt dėl to, kad aš staiga nebenoriu mokytis.“ Panašus požiūris ir į beveik visą XX a. antros pusės lietuvių literatūrą. Arba: „Dabar man įdomios tik jau skaitytos knygos, t. y. gilesnis skaitymas.“ (2005)

Labai suprantama, kad ir nostalgija Lietuvai, sužėruojanti gražiais poetiškais motyvais, taip pat daugiausia artima vaikystės ir jaunystės metų ilgėsiui. Net šiame tome įdėtame 1955 m. fragmente rašytojas teigia: „Neapsakomai nuostabus mano pasaulis, – toks, koks jis buvo 1932–1940 metais.“ 2005 m. suskamba ir štai tokia įtaigi bei lakoniška nostalgijos gaida, tas nepaprastas sugebėjimas įtikinti minimalia žodžių raiška: „Skaudantis noras pasakyti tau, koks stebuklingas miestas buvo 1936 metų Kaunas.“ Bet gerokai vėliau nostalgijos gaidos suskamba kalbant ne tik apie šį

laikotarpį, bet ir apie karo metus (ypač Vilnių), ir netgi kai kuriuos gyvenimo pokario Vokietijoje epizodus. Jau iš pirmo tomo man ypač gražus karo laikų jausmas, nepasidavimas žudinių ir didelių nepriteklių atmosferai, gebėjimas išsaugoti dvasinį skaidrį, ir štai čia vėl: „Ir vėl mane atkakliai persekioja karo metų atsiminimai, – ir ne kaip siaubas, bet kaip nuostabiausias ir gal net kūrybiškiausias laikas.“ O 2007 m. pasakoma taip: „Bet aš atsimenu, kad *tos* mūsų vasaros naktys Tübingene ir Freiburge buvo virpančios ir šviesios. *Budėjimų naktys – kerėjimų naktys!* Ir aš esu laimingas, nes praeitis nekinta, yra *tikra*.“

Čia nuskamba vienas esminis teiginys: tikra yra praeitis (laikas), o ne vieta. Todėl į klausimą, kodėl dabar, pastaruosius du dešimtmečius, turėdamas galimybę Nyka-Niliūnas nesugrįžo gyventi į Lietuvą, atsakymas yra toks (net nemint aplinkybės, kad apskritai buvo tapęs užkietėjusiu namisėda, ir tai buvo tarsi filosofinė pozicija): todėl, kad *tos* Lietuvos nebėra, o *tų* Nemeikščių apskritai nėra. Todėl, kad Nemeikščiai – ne geografinė vieta, o biografinis, dvasioje išikristalizavęs erdvėlaikis.

Vidudienio tyloj ilgai galvojau apie Lietuvą, nuostabią ją savo Lietuvą, tokią artimą, tokią tikrovišką, taip gerai iki mažiausių detalių pažintą, mylėtą ir tebemylimą. Šelme Tėvyne [...], kokia tu dabar esi kitokia!

„Kitokia“ (su šauktuku) – tai yra neįveikiamai kitokia, nesugrįžtamai kitokia, nes penkiasdešimties metų praraja akivaizdžiai reiškia, kad į tą pačią upę įbristi nebeįmanoma, nes ten buvo asmeninė arkadija, kuri nūgrimzdė ne erdvėje, bet laike. Nors kai kur autorius reiškia nusivylimą dabartine Lietuva (daug mažiau negu dabartine Amerika ar šiaip pasauliu), jis nesistengia kaip nors pagrįstai lyginti ir suvokia, kad bėda ne ta, jog dabartinė Lietuva *objektyviai* blogesnė už aną. Ir tada prabyla dar taip:

Viešpatie, jeigu man reiktų dar kartą gyventi, apgyvendink mane Nemeikščiuose arba, ten nesant vietos, Utenoje, ir aš Tau būsiu astronominiais matavimais dėkingas per amžius amžinuosius!

Čia galima klausti, ar kalbama apie (nerealį) galimybę dar kartą iš naujo nugyventi tą patį gyvenimą tuo pačiu (dabar jau praėjusiu) laiku, ar (taip pat nerealiai, tik retorikos dėlei) atgimti iš naujo vėliau. Turbūt pastarasis atvejis, nes anuometiniuose Nemeikščiuose „vietos“, regis, tikrai būtų buvę, ji niekur nebūtų galėjusi dingti. Tad šiuo šauksmu tarsi ir pasakoma, kad gelia ne vietos praradimas, o žmogui stebuklingai ir visam gyvenimui išliekamai atsiveriančio vaikystės bei jaunystės pasaulio netektis, ir tokį atsivėrimą, be abejo, geriausia iš naujo atgimus patirti ne kur kitur, o kartą jau išgyventoję arkadijoje – Nemeikščiuose (arba vos už poros kilometrų – Utenoje).

Iš tiesų šie nostalgijos motyvai gražūs tuo, kad nėra sentimentalūs ir verksmingi ir apskritai jie neužima tiek daug vietos visame šiame dienoraščio tome, nors ne kartą apgaillestaujama, kad Baltimorėje dažniausiai nebūna tokių tikrų snieguotų žiemų, kokios būdavo ten, Lietuvoje, ir tada ilgimasi šiaurės. Beje, kaip tikram rašytojui, kalbos meistrui, susisieja gamta ir žodis: „Snyguriuoja! (Vienas nuostabiausių mūsų kalbos žodžių ir viena nuostabiausių gamtos ap-

rašku.)“ Tai pasakyta dar 1968-aisiais, o daug vėliau taip: *Aš nebesvajaju apie amžiną vasarą, ir mano Žemės Rojus dabar būtų nebe vasara, [...] bet visi keturi metų laikai Lietuvoje arba bet kur kitur, tik kad į šiaurę, kur viešpatuoja žiemų ir ankstyvų pavasarių pilkuma.*

O štai šis sakinytis apie galimus, neparašytus paauglystės atsiminimus būtų buvęs puikiausias *motto* Giedros Radvilavičiūtės rengtoms literatūrinėms „Šiaurės vasaroms“: „Tada aš buvau beviltiškai įsimylėjęs į išblyškusias jaunas moteris panašią Šiaurės vasarą...“ (2003.V.6)

Šis žmogus, kuris, kaip pasakojama, draugijoje būdavo linksmas, sąmojingas ir ironiškas, visada su šypsena, turėjo labai turtingą, intymų vidinį gyvenimą (kuriame literatūra arba, plačiau aprėpiant, spalvingai įprasminata dvasinė vienvėrdė užvaldė vėjuotas ir žemiškas, ir vasariškas erdves, nepaprastai įdomias ne tik jam, bet ir mums), – gyvenimą, kurio lakoniškus, efemeriškus it saulės zuikučiai atspindžius mes skaitome „Dienoraščio fragmentuose“; be kita ko, jis taip pat pateikė įtaigių dvasinės reznacijų motyvų, kai kuo panašių į Pessoa prozą arba pesimizmo genių Ciurana: „Gyventi kaip moliuskui, visą laiką prikibus prie to paties akmens ir klausantis monotoniškai besiblaškančios tos pačios jūros.“ Arba: „Per ilgą laiką aš tapau knygu lentyna su tuščiomis skaitymui išimtu knygu vietomis.“

Dažnai be komentarų pažeriami literatūros tekstų fragmentai įvairiomis kalbomis (kaip ir ankstesniuose tomuose) kai kuriuos skaitytojus gali erzinti, bet tai yra tiesiog terpė, kurioje autorius gyvena. Meilė literatūrai taip pat turi nostalgikišką aspektą, pvz., sąmoningo gyvenimo pradžioje skaityti literatūros istorijos vadovėliai: „Ir vėl (deja, tik mintyse) sėdžiu prie didžiojo stalo Nemeikščiuose, vartydamas juos anuometinėm rankom, – su džiaugsmu ir begaline meile. Taip, *su begaline meile!* Ir vėl literatūra man atrodo visų menų ir viso pasaulio viršūnė.“ (2008.X.31)

Kaip ir ankstesnieji, šie dienoraščio fragmentai byloja apie būtį gal ir ne savitame gretutiniame pasaulyje, bet dvasinėje erdvėje, kuri turi savitą sąlytį su šiuo pasauliu, – o galų gale ką gi mes apskritai vadiname šiuo pasauliu: ar savo daiktų butaforiją, ar žiniasklaidos kakofoniją (minimaliai užkabindamas pastaruosius dalykus autorius tarsi pasijunta neįjaukiai), ar tai, kas kiekvienam realiausia – savo sielos rėtį, per kurį košiame visas žinias ir išpūdžius kiekvienas unikaliai ir nepakartojamai. Tad galima pacituoti ir štai tokį išpūdį: „Vėjas medžiuose ir sienoje virpantys lapų šešėliai man vienam tesuprantama kalba šiurena, kad aš, taip kalbėdamas, tik be reikalo aušinu burną...“

Alfonso Nykos-Niliūno santūraus liūdesio kupinos ištaros itin gražios savo lakoniška raiška, paliekančia neišsakytą vėjuotą (šiaurės vasaros) erdvę, o tai yra poeto talentas. „Rudens vėjo blaškomi miškai man tada atrodydavo kaip milžiniški chorai gamtos koncertų salėje.“ (1952)

Dienoraščio pabaigoje, vėl su dideliais nutylėjimais, vengiant konkretizavimo, bet labai skausmingai nuskamba žmonos Sandros, lydėjusios daug dešimtmečių, mirties juodas išpūdis.

LAIMANTAS JONUŠYS

Eat the kitsch

Serhij Žadan. Anarchy in the UKR. Esė. Iš ukrainiečių k. vertė Vytas Dekšnys. K.: Kitos knygos, 2010. 192 p.

Nereikia būti anarchistu, kad tavo mintys skrietų laisvai, elgesys būtų svajingai nenuspėjamas, kalbėtum apie laisvę, tiesą ir kitus gerus dalykus. Nereikia būti juododžiu, kad turėtum aibes chuliganizmu užsiiminėjančių draugų, žolės rastum ne tik ant žemės, bet ir kišenėse, o ausis nuolat puoštu pūkuoti ausinukai.

Serhijus Žadanas, sužibėjęs per oranžines ir muzikines revoliucijas bei fiestas, pamažu išpaudžia savo antspaudą ir į Lietuvos kontrskaitytojų širdutes. Knygų pavadinimams rinkdamasis geros kokybės muzikos grupių vardus ir jų tekstų ištraukas, antai „Depeche Mode“ („Kitos knygos“, 2008), o dabar ir „Anarchy in the UKR“, ukrainietis manifestantas lyg ir mėgina įreminti save bent jau kaip pasipriešinimo pusdievį, iš gatvių žibintų naktį išsukinėjantį lemputes.

Juk iš tikrųjų viskas daroma dėl mūsų. Serhijus Žadanas, kitaip nei, tarkim, Henry Milleris, kūrybą naudoja ne kaip priemonę atsikratyti vidaus teršalų ir obsesijų, bet kaip pagalbą mums, skaitytojams. Kas be ko, „Anarchy in the UKR“ vaivorykštė *par excellence* sužibės slavų, o ypač ukrainiečių nervų galūnėlėse. Tokią išvadą darau, remdamasis Karen Horney, kultūrinės psichoanalizės diegėja, savąjį smagratį įtaisiausia konkrečios visuomenės sukurtame kul-

tūros sąlygų diktate, ne batone ar penkiamečio tiesiojoje žarnelėje.

Pirmas knygos trečdalis, pripažinsiu, gana blankus ir monotoniškas. Pasijunti lyg ne pačiuose įdomiausiuose „Pakeliui į Babadagą“ („Kitos knygos“, 2006) puslapiuose. Serhijus aprašo kelius, greta besišliejančius kraštovaizdžius, elevatorių tankmę, *chronius*, žodžiu, visas tas romantiškas detales, tiek daug kartų jau skaitytas, matytas ir patirtas. Gal jos labiau sudomintų ir nustebintų konformizme ir kapitale skęstantį vakarietį. O va jei virš viso to būtų praskriejusi laukinė Bulgakovo Margarita, tada jau būtų galima atkimsi vėją ir meiliai lyžtelėti knygele.

Toliau Serhijus išsibėgėja ir drėbteli gerą humoro, obsceniškumo, devintojo dešimtmečio realijų kratinį. Čia rasi pirmąjį kliesdį, alkoholi, vaikystės stogus ir kitus raudonosius įvaizdžius. Atrodo, lyg šalia pasitūpęs retriveris žiūrėtų jaukią italų pornografinę vaizdajuostę, laukdamas iš darbo grįžtančios moters.

Literatūrologiniu (koks sunkus žodis!) požiūriu, knyga nėra pati stipriausia. Joje, kaip ir mano recenzijoje, pasikartoja leksiniai sprendimai, daug vardinimų, vienos krypties žaismo atspindžių. Dažnai nuspėjama, kaip pasisuks sakinytis, kaip jis bus jungiamas, koks *užrišimas* bus naudojamas skyriaus gale. Ir vis dėlto knygos pasakojimas gyvas kaip gardus nefiltruotas alus.

„Kartais susimąstau: ar šiame parke kas nors vis dar vežioja vaikus, ar jie turi savo vaikų šventąjį, netvirtu pagiringu judesiu paleidžiantį visas jų vaikystės karuseles ir atrakcionus, žongliruojantį saulėmis ir besimėtantį vaivorykštėmis, kartu su likusiais smulkiais paberiantį iš kišenės žvaigždes ir meteoritus; kokius ženklus apie save jie ižiūri, iš kokių raidžių jie mokosi skaityti, ar sugebės vėliau papasakoti savo vaikams ir anūkams, kaip jų taikiname danguje, tiesiog virš galvų, dar buvo galima ižiūrėti gėstančius didingus istorijos plūpsnius; ši istorija buvo tolima, nepasiekiamą, kraujo raudonumo atspalvio – tarsi tulpės, tarsi kraujas, tarsi kokakola.“ (p. 66)

Tarybinį penketą rašau paskutiniam „Anarchy in the UKR“ skyriui, kuriame į tradicinį roko albumų dešimtuką surašytas Žadano laidotuvis būtinai garso takelis, susidedantis iš Neilo Youngo, „The Rolling Stones“, „Creedence Clearwater Revival“ ir kitų rūgštimi atsiduodančių žmogeliukų kūrybos. Taigi kaip dainavo Neilas Youngas – *keep on rockin' in the free world* („nenustok maištauvis laisvame pasaulyje“), taip ir mes rodome Bushams didįjį pirštą, pagarsiname kolonėles, atsiverčiame „Anarchiją Ukrainoje“ ir parašome internete laisvą, antisisisteminių komentarų – *the bomb has been planted*.

MARIUS PLEČKAITIS

Prūsų kraujo paveldėtojai

Menant Didžiojo prūsų sukilimo svarbą baltų pasauliui ir 750-ąsias jo metines su istoriku TOMU BARANAUSKU kalbasi Juozas Šorys

– Be pergalių Durbės (1260 m. liepos 13 d.) ir Žalgirio (1410 m. liepos 15 d.) mūšiuose metinių, šiemet rugsėjo 20 d. minime baltų istorinei savimonei ne mažiau svarbią sukaktį – Didžiojo prūsų sukilimo 750-metį.

– Didysis prūsų sukilimas (1260–1274) buvo tarsi Durbės mūšio tęsinys, nes žemaičių ir kuršių pergalė jame ir kitas baltų gentis paskatino nusimesti užkariautojų vokiečių jungą. Prūsai nutarė sukilti dar ir todėl, kad susidarė palanki situacija – ėmė maištauti kai kurie Vokiečių ordino broliai, grėsė skilimas Ordino viduje. Kai kurie šaltiniai rodo, kad net buvo imta remti prūsus, matyt, pastebėtos brestančios jų nuostatos sukilti. Prieš tai Notangos ir Varmės fogtas Volradas susikvietė prūsų diduomenę į Lentenbergo pilį, uždarė ten juos ir sudegino. Kai kuriems netgi Ordino riteriams toks drastiškas poelgis buvo nepriimtinas. Supras-ta, kad taip ne tik nekovojava už krikščionybę – tokie veiksmai yra akivaizdus blogis, todėl šie, matyt, ideologi-niai atsimetėliai nebenorėjo kovoti Ordino pusėje. Sukilimo pradžioje kai kurias pilis prūsams, tikėtina, atidavė nuo Or-dino atkritę broliai.

Valstiečio šeima kūlimo pabaigtuvėse

– Kodėl vis dėlto sukilimo sukaktis minima rugsėjo 20-ąją, nors tądien nebuvo laimėtas joks mūšis, ji niekuo neišsiskyrė?

– Petras Dusburgietis „Prūsijos žemės kronikoje“ rašo, kad būtent tą dieną, t. y. Šv. Mato dienos išvakarėse, prasidėjo prūsų sukilimas. Matyt, tada įvyko genčių vadų sueiga, kurioje sutarta ginklu pasipriešinti Ordinui. Kronikininkas išvardijo sukilusias gentis ir jų vadus: sembų vadas buvo Glandas (Ordino pasitelkti, jie dalyvavo ir Durbės mūšyje, ypač vokiečiams įtikti stengėsi ten žuves kolaborantas sembų didikas Sklodus, nors dauguma jų kovos lauke sukilo kartu su kuršiais, beje, Sklodo sūnus Noliubas vėliau irgi tapo sukilėliu, nors tam prieštaravo giminė), notangų – Herkus Mantas (jis paprastai laikomas vyriausiuoju sukilimo vadu, nors svarbiausias šaltinis „Prūsijos žemės kronika“ pagrindo tokiam teiginiui neduoda, galbūt tai lėmė literatūros įtaka), varmių – Glapas, pagudėnų – Auktumas, bartų – Divanas Klokis (t. y. lokys). Kiekviena gentis turėjo išsirinkusi savo vadą, kai kurie kariniai veiksmai buvo atliekami kartu, bet dažniausiai kovota atskirai, tiesa, išpuolius bandyta koordinuoti.

– Kas žinoma apie tarpgentines organizacines prūsų sukilėlių veikimo formas, ar yra duomenų, kiek veiksmi buvo istorikų minima genčių konfederacija, be to, turbūt svarbus sprendimų priėmimo būdas tebebuvo genties vyrų susirinkimas – vaida?

– Iš tikrųjų tai buvo panašu į genčių konfederaciją ir netgi galėtume pasigesti vyriausiojo vado vaidmens, tiesa, galbūt daug ko iš Petro Dusburgiečio kronikos ir nesužino-me, galbūt tyčia nerašė arba nežinojo tikrosios padėties. Iš kronikos, žvelgiant jos autoriaus akimis, susidaro toli gražu ne išsamus vaizdas. Lengvai galime jį papildyti, bet tada tektų remtis daugelio tuo laikotarpiu sukilusių baltų genčių duomenimis: po žemaičių pergalės Skuodo mūšyje 1259 m. buvo sukilę žiemgaliai, po Durbės mūšio – kuršiai. Išties vyko kur kas platesnis ir ne tik prūsų sukilimas – ko-vota prieš abi (Livonijos ir Prūsijos kryžiuočių) Ordino ša-kas. Jei išvelgiame, kad vyko didesnio masto beveik visų baltų genčių, išskyrus latgalius, sukilimas, paaiškėja, kad

jam vadovavo Lietuva ir pirmajame kovos etape tikrasis va-das buvo Treniota. Tas pats Treniota, kuris po Durbės mū-šio kartu su žemaičiais nuvyko pas Mindaugą ir privertė jį nutraukti sąjungą su Vokiečių ordinu bei paskatino prisidėti prie bendros baltų kovos.

– Kitaip sakant, Mindaugo vadovaujamo vaidmens Didžiam prūsų sukilime neįžvelgtumėte?

– Kai 1261 m. vasaros pabaigoje jis prisidėjo prie kovojančiųjų su Ordinui, galėjo būti laikomas formaliu sukilimo vadu. Pirmasis žingsnis buvo 1261 m. rudenį, kai Mindaugas kartu su Treniota žygiavo į Livoniją – į Cėsis. Tai, tiesa, buvo nesėkmingas išpuolis. Eiluiotoji Livonijos kronika rašo, kad jis vėliau keikė Treniotą, kam tas įvėlęs į tokias kovas. Realiai Mindaugo vaidmuo išliko pasyvus, kiekvieną nesėkmę jis traktavo kaip įrodymą, kad Treniotos dėka prievartinis jo politikos keitimas buvo klaida. Vėliau, aišku, Treniota atsigriebė – 1262 m. surengė sėkmingą žygį į Mazoviją, kuri buvo kryžiuočių sąjungininkė, ir Kulmo žemę – pagrindinę Vokiečių ordino bazę Prūsijoje. Tuo metu lenkai Ordinui teikė nemažą paramą kovojant su prūsais.

Mazovija tada labai nukentėjo, žu-vo jos kunigaikštis Zemovitas, be to, dar buvo išiveržta ir į Kulmą, nuo kurio ir prasidėjo vokiečių eks-pansija į baltų kraštus. Tas žygis la-bai padėjo prūsams įgyti pasitikėji-mo. Vėliau Treniota surengė žygį į Kuršą, jis iš dalies pasisekė, bet pas-kui Ordinas ten vėl ėmė plėsti įtaką – 1263 m. užėmė Kretingą, Įpiltį. Treniotai vėl ėmė nesisekti.

– O kaip klostėsi padėtis Prūsijoje?

– 1260–1262 m. buvo sukilimo plėtros etapas, prūsai užėmė nema-žą kryžiuočių pilių, tiesa, ilgai ap-siaustų didžiausių Karaliaučiaus, Klaipėdos, Balgos ir kt. tvirtovių neįstengė paimiti. Kryžiuočiai la-biausiai gynė pilis palei jūrą, nes per ją ateidavo parama, tai buvo jų gyvybinė jungtis. 1263 m. vokie-čiams pavyko iš esmės nukariauti sembus (antrą kartą), taip jie išplėtė gynybinę zoną apie Karaliaučius. Tai

traktuotina kaip nesėkmė, nežinome, kaip į tai reagavo Mindaugas, bet žinome Treniotos veiksmus – Lietuvoje prasideda vidaus kovos, Treniotos sutelktų sąmokslininkų pastangomis Mindaugas nužudomas (Treniotai pagalbą suteikė, buvo ja tiesiogiai suinteresuotas Mindaugo svainis Našios kunigaikštis Daumantas). Galime daryti prielaidą, kad Mindaugas vėl buvo nepatenkintas kovos su Ordinui rezultatais. Tai neišgelbėjo nei prūsų sukilimo, nei paties Treniotos, nors jis trumpam ir buvo užėmęs valdžią. Maž-daug po metų jis Mindaugo šalininku, jo tarnu, buvo nužu-dytas. Tada reali Lietuvos parama prūsų sukilimui nutrūko, nes valdžia atiteko Mindaugo sūnui Vaišalgui, kuris buvo stačiatikis, todėl ir visiems krikščionims, netgi užkariauto-jams kryžiuočiams, buvo palankus, stengėsi su jais sugy-venti taikiai. Iš kovos prūsų pusėje Lietuva pasitraukė... Prūsai sukilimo kovose liko vieni.

– Bet bent jau minimali veiksmų koordinacija, baltiškasis solidarumas galgi ir vėliau buvo išlikę, nes netgi prieš sukilimo pabaigą į Kulmą buvo išiveržę Skomanto vado-vaujami sūduviai (jotvingiai)...

– Sukilėlių prūsų vadai, aišku, kovos eigą koordinavo, netgi neturėdami bendro vadovaujančio centro. Įdomu, kad lenkų šaltiniai (Didžiosios Lenkijos kronika) šiuo laikotarpiu neretai painioja prūsus ir lietuvius. Gali, pavyzdžiui, Mindaugą pavadinti prūsų karaliumi, o 1261 m. prūsų lai-mėto Pokarvių mūšio aprašyme mini ne prūsus, bet lietu-vius. Iš esmės visa sukilimo zona ir sukilėliai buvo pasiren-gę įeiti arba jau buvo įję į bendrą Lietuvos kaip paskutinės ginančios instancijos sistemą. Tai irgi patvirtintu, kad pir-muoju sukilimo etapu vadovybė buvo Lietuvoje.

– Vis dėlto, matyt, ir prūsams vadovavo koks mobilus štabas, tad koks išties galėjo būti Herkaus Manto, notangų vitingo sūnaus, vaikystėje kaip įkaito patekusio į vokiečių nelaisvę ir auginto Magdeburge, vaidmuo? Juk tiesioginių nuorodų apie jo vadovavimą nėra, o netiesioginės įvairių interpretatorių gali būti permodeliuotos... Kas jis? Roman-tinės literatūros sukurtas, Marijono Giedrio filmu suaktua-lintas herojus, tik perdėm sovietinio „vadizmo“ manijos su-reikšmintas eilinis notangų vadas ar gal vis dėlto deramai

neįvertintas strategas?

– Visų pirma Notanga ir Varmė buvo tos prūsų sritys, kuriose išsižiebė pats sukilimo židinys. Aišku, kad tose žemėse vadovavo Herkus Mantas, kita vertus, jis buvo vienas iš aktyviausių sukilimo vadų, nes dažnai minimas Petro Dusburgiečio kronikoje. Matyt, ir tą neeilinę šlovę išsikovojo veiklumu ir drąsa. Juolab kad sembai buvo gana greitai „sutvarkyti“, o notangai ir varmiai išsilaukė beveik iki sukilimo pabaigos – 1273–1274 m.

– Kas lėmė – didesnis karinis pajėgumas, beatodairiš-kas kovotojų nusistatymas eiti iki galo, sumanus vadovavi-mas, vokiškos karinės taktikos išmanymas, gimtosios žemės ir reljefo ypatybių pažinimas?

– Herkus Mantas, be abejo, buvo susipažinęs su vokie-čių kariavimo būdu, jų riterystės tradicijomis, juk ir jo krikšto vardas Henrikas vėliau buvo aplietuvintas pagal to krašto žmonių tarimą ir papročius. Neabejotina, kad jis bu-vo išties sumanus ir apdairus vadas, autoritetą gentyje tu-rintis vitingo sūnus. Kitaip tiesiog negalėjo būti, nes genčių vadai negalėjo būti valstiečiai, turėjo būti kilmingi. O kari-nės jėgos buvo tiek, kiek buvo...

– Esama užuominų, kad būta ir gentinės demokratijos požymių, juk svarbiausi nutarimai buvo priimami visiems vyrams kartu, sustojus į ratą...

– Tokia „demokratija“ apskritai egzistavo viduramžių visuomenėse ir mažesnėse bendruomenėse. Juk absoliuti-nių monarchijų tada nebuvo ir negalėjo būti, nes norint vis-ką kontroliuoti ir nepaisyti niekieno nuomonės būtų reikėję turėti nemažą administracinį aparatą, kurio nei Lietuvoje, nei prūsų gentyse, nei netgi Vakarų Europoje nebuvo įma-noma išlaikyti. Kiekvienas valdovas turėjo remtis lojaliais pavaldiniais, žymiausiai didžiūnais, su jais tartis ir viską drauge spręsti. Ir į prūsų gentinę sanklodą reiktų žvelgti pa-našiam kontekste. Jų genties vadai galiomis buvo panašūs į lietuvių kunigaikščius.

Prūsų žynys su aukojimo kaušeliu. Iliustracijos iš Kristoforo Hartknocho knygos „Senoji ir naujoji Prūsija“. Frankfortas ir Leipcigas. 1684

– Ar išvis bendrine reikšme dera kalbėti apie prūsus, juk jų gentys buvo dar gana savarankiškos, be to, regis, iki šiol nėra nusistovėjusi jų gentinė apibrėžtis – prie jų kai kurių kronikininkų ir tyrinėtojų dar priskiriami (arba ne – įvairūs variantai) galindai, skalviai, nadruviai, sūduviai?

– Apie tokius prūsus galima kalbėti. Taip pat ir apie jų gyventų ir valdytų žemių konfederaciją, nors, kaip minėjau, nukirtę sąsajas su Lietuva ir kitais baltais, matysime šiek tiek iškreiptą ir ne visą vaizdą. Tarsi kūnas būtų be galvos.

– Arba lyg spektaklis vyktų be pamatinės režisieriaus idėjos ir rankos.

– O viskas, kas vyko Prūsijoje, ir buvo režisuojama Lie-tuvoje, ir buvusi padėtis istoriografijoje dažnai nesuvokia-

ma. Dėl to kartais atrodo, kad ten gyveno kažkokios padrikos gentys, nežinia kaip koordinavusius veiksmus. Aišku, kai Vaišalga laiką Lietuva nusišalino nuo prūsų reikalų, padėtis pasikeitė, realybė tapo kone traagiška – prūsai liko be tos galvos.

– *Durbės pergalė, matyt, lėmė ne tik baltų genčių „išsivadavimo pavasarį“, bet ir vidinę sumaištį, nes būta giminių, kurios jau tarpo tarnaudamos atėjūnams?*

– Aišku, jos ir savo iniciatyva suaktyvėjo, bet galiausiai tai vis tiek turėjo baigtis paramos Lietuvoje paieška. Gentys turėjo suprasti, kad pavieniui jos nieko negali pasiekti. Aiškiausiai tai matyti iš kuršių veiksmų (gal kad Eiliiuotoji Livonijos kronika daugiau apie juos pasakė?). Po Durbės mūšio kuršiai ne tik sukilo, bet ir į savo pilis pasikvietė žemaičių igulas. Apie prūsus neturime duomenų, kad pas juos būta lietuvių igulų, nors tokia galimybė visai neatmestina, nes ryšiai buvo akivaizdūs, kol buvo įtakingas Treniota. Žinoma, reikia pripažinti, kad aktyviausiai iš Lietuvos pusės tuo metu veikė žemaičiai, tiesiog kovoje už išlikimą, po 1261 m. padedami Treniotos atvykę į valdovo dvarą ir vėl gavę Mindaugo Lietuvos globą. Treniota, atlikdamas svarbius politinius veiksmus, rėmėsi pirmiausia žemaičiais. Istoriografijoje dėl to Treniotos žemaičių atvedimo pas karalių net buvo susidariusi klaidinga nuomonė, kad jis buvęs žemaičių kunigaikštis. Išties jis buvo Mindaugo sesers ir greičiausiai Lengvenio sūnus, artimas giminaitis. Sietinas su Nalšios žeme, nes manoma, kad Lengvenio tėvonija buvo Linkmenys, bet kuriuo atveju jis buvo neabejotinas aukštaitis. Jo, kaip didžiojo Lietuvos kunigaikščio, valdymo metu lietuviai prūsams padėjo imti Vėluvos pilį Sembos prieigose. Vėluvos paimti nepavyko, kronikoje neaiškiai rašoma, kad apgultis buvo nutraukta, kai ten žuvo įtakingas lietuvių didikas ar vadas. Galėjo tai būti ir kas nors iš žemaičių didikų, galbūt netgi jų kovų strategas ir vadas Alminas.

– *Sukilimas truko net keturiolika metų, ar todėl jis tituluojamas didžiuoju?*

– Prūsai prieš Ordino valdžią XIII a. buvo sukilę kokių penkis kartus. Pirmasis 1242 m. sukilimas, pasibaigęs 1249 m. Christburgo sutartimi, buvo menkesnis, o vykę vėliau – dar mažiau reikšmingi. Šis didžiuoju vadinamas todėl, kad buvo rimčiausias to laikotarpio prūsų pasipriešinimas užkariautojams. Iš tikrųjų į visus buvusius baltų genčių sukilimus reiktų žvelgti kaip į natūralų besikuriančios, visas giminingų etnosų žemes turėjusios sujungti baltų valstybės kūrimosi procesą, kurį sutrikdė brutali pašalinė jėga. Jei sukilimai ir kitos kovos būtų pasibaigusios Ordino išstūmimu, dabar turėtume visas baltų žemes sujungusią Lietuvą. Ir ne tokia jau didelė ta nesukurtoji valstybė būtų buvusi...

– *Vis dėlto kodėl visas baltų masyvas nesulipo į vientisą, istorijos vėjų gludintą riedulį – valstybinį darinį?*

– Nulėmė milžiniška parama Ordinui iš Vakarų Europos, ypač iš Vokietijos. Tarkim, XIV a. Lietuva tiems antplūdžiams jau galėjo priešpriešinti karius, sutelktus iš gana didelės teritorijos, nes jau kūrėsi kaip valstybė nuo jūros iki jūros. O XIII a. to dar nebuvo, juolab kad nepajėgta išvengti vidaus nesutarimų ir net karų. Vaišalga „nuopelnas“, kad per patį prūsų sukilimo įkarštį Lietuva netgi visai pasitraukė iš visiems baltams gyvybiškai svarbios kovos lauko.

– *Beje, vienu rašoma Vaišalgas, kitur Vaišelga, trečiur – Vaišvilkas?*

– Vaišvilkas išvis klaidinga šio vardo forma, paremta tik vėlyvų šaltinių duomenimis. Manau, kad Vaišalgas yra teisingesnė; dar Kazimieras Būga tai nagrinėjo ir įtvirtino Vaišvilką, bet kaip neistorikas rėmėsi ne visai autentiškais užrašymais vėlesniuose šaltiniuose. Dabartiniai istorikai, nesiremiami lingvistiniais argumentais, iš šaltinių rekonstruoja Vaišelgą, nors dar K. Būga buvo pateikęs ir pagrįstesnę alternatyvą variantą – Vaišalgas (vardas sudarytas iš dviejų lietuviškiems vardams labai įprastų šaknų – *vaiš* ir *alg*).

– *Su kuo susijęs kaip išdavikiškas vertintinas jo elgesys prūsų sukilimo metu? 1265 m. jam valdant su Ordinu sudaroma taika?*

– Formali taikos sutartis nebuvo sudaryta, bet jis su Ordinu stengėsi laikytis draugiškų santykių, pavyzdžiui, paleido belaisvius. Taikos visai ir nereikėjo siekti, nes tokiomis aplinkybėmis tiesiogiai Lietuvai tada Ordinas negrasino, nes turėjo daug kitų sunkumų. Žinoma, tokia Vaišalga pasirinkta taktika buvo didelis smūgis į nugarą prūsams, nulėmė sukilimo eigą. Kita vertus, jis tęsė savo tėvo Mindaugo politiką, orientuotą į valstybės plėtrą Rytų kryptimi, be to, keršijo Treniotai už suorganizuotą tėvo ir brolių Repeikio bei Ruklio nužudymą.

– *Galbūt galima teigti, kad Vaišalgas turėjo kito-kią valstybės raidos viziją, susietą suėjimu į Rytus, o Treniota kaip realus baltų vienytojas gal mąstė strategiškiau, perspektyviau?*

– Ir viena, ir kita pusė matė tas pačias grėsmes, tik jų reakcija buvo skirtinga. Treniota, matydamas pavojų, suprato, kad prieš Ordiną būtina kovoti, o Mindaugas su Vaišalga manė, kad su visos Europos remiamais vokiečiais reikia sugyventi taikiai, kad su jais per daug pavojinga kautis. Be to, Vaišalgas kaip tikintis krikščionis, nors ir stačiatikis, gal ir dėl religinių priežasčių nenorėjo kovoti prieš krikščionis kryžiuočius. Bent jau Eiliiuotoji Livonijos kronika pabrėžė jo palankumą krikščionims, pavyzdžiui, minėtame epizode, kai jis nusprendė paleisti Ordino belaisvius. Be to, į valdžią jis atėjo remdamasis Volynės-Haličo kunigaikščio Vasilko parama, netgi buvo pripažinęs save jo vasalu, kaip rašoma Volynės metraštyje, pavadino jį tėvu.

– *Apibendrinant Didžiojo prūsų sukilimo rezultatus galima teigti, kad vien savo jėgomis prūsai negalėjo atsikratyti Ordino, o kai kurie Lietuvos valdovai trumparegiškai susitaikė su kraujo brolių išžudymu ir pavergimu (išties etniniu valymu ir genocidu) krašte, kurį net XV a. Vytautas tebevadino savo tėvonija.*

– Ir prieš tai, pavyzdžiui, Algirdas ir Kęstutis 1358 m. kėlė panašius reikalavimus, kad nemaža dalis dabartinės Latvijos ir bent pusė Prūsijos turėtų priklausyti Lietuvai, jei ši sutiks krikštytis. Vytautas, aišku, radikaliau pasakė, kad visa Prūsija jam priklausau, nes yra jo tėvų žemė. Giminiškas bendrumas buvo aiškiai jaučiamas. Janas Dluogošas rašė, kad prūsai, žemaičiai ir lietuviai yra ta pati gentis.

– *Artėja ne tik Didžiojo prūsų sukilimo 750 metų sukaktis, bet ir rugsėjo 22-oji, kuri pirmosios didesnės baltų pergalės Saulės mūšio lauke prieš Kalavijuočių ordiną 1236 m. garbei buvo įteisinta kaip Baltų vienybės diena. Manychiau, kad tam geriau derėjo būtent žuvusiosios prūsų tautos ryškiausio kovinio proveržio – sukilimo pradžios diena, simboliškai sutampanti su ribine gamtine skirtimi – rudens lygiadieniu. Kuo sukilimas buvo svarbus baltų pasauliui ir kokią istorinę misiją atliko?*

– Iš baltų belikome lietuviai ir latviai. Bendrabaltiškos valstybės kūrimosi procesas nepavyko, bet ta idėja dar ilgai gyvavo lietuvių galvose... Dabar ne bendros valstybės su latviais kūrimas, bet glaudesnis baltų bendravimas lieka kaip nacionalinio masto aktualija, jis išties yra labai reikalingas. Kažkodėl mūsų strategine partnere nuolat vadinama Lenkija, bet net nedrįstama taip valstybiniu mastu įvardyti mums giminė Latvijai. Projektų lygmeniu bandymų sukurti vieningą lietuvių ir latvių valstybę buvo netgi kuriantis dabartinėms respublikoms, pavyzdžiui, minėtina nūnai gana marginali atrodanti Jono Šliūpo idėja... O dabar net geležinkeliai tarp šalių ardomi arba ant jų stiebiasi berželiai (Skuodo ir latvių Priekulės ruožas)... Apie nuodugnesnį tarpusavio visuomeninių procesų pažinimą net nekalbama – naujienų iš Latvijos tik retkarčiais pasirodo mūsų žiniasklaidoje.

– *Nors andai tautinės mokyklos kūrėjai, edukologai, kai kurie politikai teikė siūlymus bent jau abiejų šalių pasienio rajonų mokyklose kaip antrosios mokyklis būtent „braliukų“ kalbos ir nors kiek susipažinti su kaimynų kultūra...*

– O kalbant apie prūsus reikia pripažinti, kad jų istorija, taip pat ir sukilimai, tapo integraliu Lietuvos istorijos naratyvu, juk mūsų visuomenės istorinę sąmonę ypač yra paveikęs prūsų likimas, žinomas iš literatūros ir, aišku, M. Giedrio filmo „Herkus Mantas“. Turime pripažinti, kad sukilę prūsai buvo ir realus Ordino ekspansijos į Lietuvą skydas. Akivaizdu ir tai, kad lietuviai yra baltiškosios Prūsijos istorijos paveldėtojai. Lietuvos teritorijos dalis seniau priklausė prūsams – tai Užnemunė, ten gyveno dalis sūduvių ir nadruvių, bent jau Petro Dusburgiečio laikais jie buvo priskiriami prie prūsų. Sukilime pralaimėjusių prūsų dalis pasitraukė į Lietuvą, ilgainiui įsiliejo į mūsų tautą. Taip, beje, darė ne tik prūsai, bet ir kuršiai, žiemgaliai, kurių likučiai nenorėjo pasiduoti Ordino valdžiai. Pavyzdžiui, dalis bartų apsigyveno apie Rodūnią ir Dzūkijoje – žinomas net Barčių valsčius, buvęs etninių lietuvių Gudijoje ir Lietuvos paribyje, ne tik tokio pavadinimo kaimai. Barčiai netgi buvo žinomi kaip tam tikra valstiečių grupė, turėjusi specifines prievoles – statyti tiltus. Net Ordino valdžioje likę prūsai ne tik vokiečių, bet ir lietuvių – kūrėsi Mažoji Lietuva, prūsai iki pat Karaliaučiaus XVI a. bažnyčiosse meldėsi lietuviškai. Tai aiškiai parodo, kokia buvo natūrali prūsų etninės raidos kryptis.

JOHN CHEEVER

Pasaulio vizija

Johnas Cheeveris (1912–1982) gimė Kvinsyje, Masačusetso valstijoje. Parašė penkis romanus ir septynis apsakymų rinkinius, yra apdovanotas įvairiomis Amerikos ir pasaulio literatūros premijomis bei garbės medaliais. „Johno Cheeverio novelės“ („The stories of John Cheever“), kurių vieną pateikiame, 1979 m. laimėjo Pulitzerio premiją. Jo romanų ir apsakymų veiksmo vieta dažniausiai yra rytinis Manhatanas, Vestčesterio priemiesčiai, seni Naujosios Anglijos rajonai netoli Kvinsio – dėl to jis kartais vadinamas „priemiesčių Čechovu“ – ir Italija, ypač Roma. Pagrindinė jo kūrybos tema – žmogaus prigimties dvilypumas, lyriškai ir kandžiai atskleidžiamas per veikėjo, kaip socialinio asmens, ir jo vidinio pasaulio nesutapimą, veikėjų, ikūnijančių priešingas vertybes, konfliktą ir tradicinio, nykstančio pasaulio, kurį keičia modernus nomadizmas, ilgesį.

Rašau tai kitame pajūrio namelyje kitoje pakrantėje. Džinas ir viskis išgraužę ratus stale, prie kurio sėdžiu. Blausiai šviesu. Ant sienos kabo spalvota litografija – katytė su gėlėmis puošta skrybėle, šilkinė sukni ja ir baltomis pirštinėmis. Oras suplėkęs, bet man tai malonus kvapas – žvalinantis ir kūniškas, kaip vanduo laivo dugne ar kaip žemyno vėjas. Potvynis pasiekęs aukščiausią lygį, ir kranto skardyje jūra drebiną jo pylimus, jo duris ir žvangina jo grandines su tokia jėga, kad šokčioja lempa ant mano stalo. Esu čia vienas, kad pailsėčiau nuo įvykių grandinės, prasidėjusios šeštadienio popietę, kai perkasinėjau savo sodą. Per pėdą ar dvi nuo paviršiaus radau mažą apskritą skardinę, galbūt nuo batų tepalo. Atidariau ją peiliu. Viduje radau klijuotės atraižą, o joje – raštelį liniuotame popieriuje. Jis teigė: „Aš, Nilsas Jugstrumas, pasižadu sau, kad jei netapsiu Gori Bruko užmiesčio klubo nariu, iki man sukaks dvidešimt penkeri, pasikarsiu.“ Žinojau, kad prieš dvidešimt metų mano gyvenamas rajonas buvo ūkininkų žemė, ir tikriausiai koks ūkininko sūnus, žvelgdamas į žalius Gori Bruko tolius, prisaiškino save ir užkasė priesaiką į žemę. Buvau sujaudintas, kaip visada, tų nutrukusių bendravimo gijų, kuriomis išsakome savo stipriausius jausmus. Atrodė, kad raštelis, lyg koks romantiškos meilės impulsas, vedė mane gilyn į popietę.

Dangus buvo mėlynas. Jis atrodė kaip muzika. Buvau ką tik nupjovęs žolę ir jos kvapas tvyrojo ore. Tai man priminė meilės pradžias ir pažadus, žinomus mūsų jaunystei. Pabaigęs lenktynes, krenti į žolę šalia bėgimo takelio, vos atgaudamas kvapą, ir aistra, su kuria įsikniaubi į mokyklos vėją, yra pažadas visoms būsimoms tavo gyvenimo dienoms. Taip galvodamas apie taikingus dalykus, pastebėjau, kad juodosios skruzdės nukariavo raudonąsias ir tempė kritusias iš karo lauko. Pro šalį praskrido liepsnelė, persekiojama dviejų kėkštų. Serbentų gyvatvorėje tupėjo žvirblis žvalgantis katinas. Pralėkė volungių porėlė, besikapodama snapais, ir tada pamačiau per pėdą ar toliau nuo ten, kur stovėjau, varinę gyvatę, bebaigiančią išsinerti iš savo juodos žieminės odos. Tai, ką pajutau, buvo ne išgąstis ar baimė; tai buvo šokas dėl mano nepasirengimo tokios rūšies mirčiai. Ten buvo mirtinas nuodas, tokia pat žemės dalis kaip ir upelyje tekantis vanduo, bet, regis, mano svarstymuose jam nebuvo vietos. Grįžau į namą pasiimti šautuvo, bet tada, savo nelaimėi, pasipainiojau senojo iš dviejų savo šunų – šautuvo bijančios kalės – kelyje. Pamačiusi ginklą, toji puolė loti ir inkšti, negailestingai draskoma instinkto ir nerimo. Jos skalijimo paskatintas antrasis šuo, apsigimęs medžiotojas, jau šuoliais lėkė laiptais žemyn, pasirošęs atnešti triušį ar paukštį, ir, lydymas dviejų šunų, vieno lojančio iš džiaugsmo, kito – iš siaubo, grįžau į sodą ir dar suspėjau pamatyti, kaip gyvatė pradingsta akmens sienoje.

Paskui automobiliu nuvažiauvau į gyvenvietę ir nupirkau žolės sėklų, o tada pasukau link prekybcentrio 27-ajame greitkelyje pirkti raguolių, užsakyti žmonos. Manau, kad šiomis dienomis jums pririnktų filmavimo kameros prekybcentriui šeštadienio popietę įamžinti. Mūsų kalba yra tradicinė amžius siekiančio bendravimo sankaupa. Išskyrus pyragų formas, nieko tradicinio nesimatė prie duonos prekystalio, kur laukiau eilėje. Mūsų buvo šeši ar septyni, gaišinami senyvo žmogaus su ilgu pirkiniių sąrašu, veik ritiniu. Žvelgdamas jam per petį, skaičiau:

6 kiaušiniai
hors d'œuvres

Pasaulio vizija

Atkelta iš p. 11

Jis pamatė mane skaitant jo dokumentą ir prispaudė jį prie krūtinės, kaip apdairus kortų lošėjas. Staiga transliuojama muzika iš meilės dainos perėjo į ča ča, ir moteris šalia manęs ėmė droviai krutinti pečius ir dėlioti žingsnelius.

– Ar nenorėtumėte pašokti, madam? – paklausiau.

Ji buvo labai neišvaizdi, bet kai ištiesiau rankas, ji žengė artyn ir mes pašokome minutę ar dvi. Galėjai matyti, kad ji mėgsta šokti, bet su tokiu veidu kaip jos negali džiaugtis dažna proga. Tada ji smarkiai nuraudo, išsivadavo iš mano glėbio ir nužingsniavusi prie įstiklinto prekystalio ėmėsi tyrinėti Bostono grietinėlės tortus. Jaučiau, kad žengėme žingsnį derama linkme, ir, gavęs savo raguolius, vairuodamas namų link, buvau pakilios nuotaikos. Policininkas sustabdė mane Elvaivzo skersgatvio kampe, kad praleistų žygiuojantį parada. Pirmoji pasirodė jauna mergina su auliniiais batais ir šortais, ryškinančiais jos šlaunų dailumą. Jos nosis buvo didžiulė, ji dėvėjo paradinę kailinę kepurę ir kilnojo aliuminio lazda. Paskui ją sekė kita mergina, dailesnių ir pilnesnių šlaunų, ji žygiavo taip smarkiai į priekį atkišusi dubenį, kad jos stuburas buvo keistai išlinkęs. Jos akiniai buvo dvilęšiai ir ji atrodė taip, tartum jos dubens atsikišimas jai būtų siaubingai nuobodus. Vaikinių orkestras su vienu kitur įsimaišiusiu žilaplaukiu užbaigė parada, grodamas „Karo vežimai rieda“. Jie nenešė vėliavų, neturėjo jokio aiškaus tikslo ar paskirties, ir viskas man atrodė be galo juokinga. Juokiau visą kelią namo.

Bet mano žmona buvo liūdna.

– Kas nutiko, mieloji? – paklausiau.

– Mane apėmęs toks siaubingas jausmas, tarsi būčiau televizijos situacijų komedijos veikėja, – tarė ji. – Turiu omeny – esu graži, gerai apsirengusi, turiu linksmus ir mielus vaikus, bet manęs neapleidžia jausmas, kad esu nespalvota ir kad bet kas gali mane išjungti. Tiesiog toks siaubingas jausmas, kad galiu būti išjungta.

Mano žmona dažnai liūdi dėl to, kad jos liūdnumas nėra liūdnas liūdnumas, būna nelaiminga dėl to, kad jos nelaimė nėra gniuždanti nelaimė. Ji sielvartauja dėl to, kad jos sielvartas nėra skausmingas sielvartas, ir kai jai sakau, kad toks sielvartas dėl jos sielvarto nepakankamumo gali būti naujas žmogiškojo skausmo spektro atspalvis, jos nepaguožia. O kartais aš noriu ją palikti. Galėčiau susikurti gyvenimą be jos ir be vaikų, galėčiau apsieiti ir be draugų paramos, bet negalėčiau palikti savo vejų ir sodų, negalėčiau išsiskirti su verandos užkardomis, kurias sutaisiau ir nudažiau, negaliu atplėsti savęs nuo vingiuoto plytų takelio, kurį išklėjau tarp šoninių durų ir rožių darželio; ir todėl, nors mano grandinės nukaltos iš durpių ir sienų dažų, jos vis tiek laikys mane iki pat mirties. Bet tada buvau dėkingas žmonai už tai, ką ji pasakė, už teigimą, kad išorinės jos gyvenimo aplinkybės jai priminė sapną. Nežabotos vaizduotės jėgos sukūrė prekybcentrį, gyvatę ir raštelį batų tepalo dėžutėje. Palyginti su jomis, mano beprotiškiausios svajonės buvo konkrečios kaip dviguba buhalterija. Man patiko galvoti, kad mūsų išorinis gyvenimas priminė sapną ir kad savo sapnuose mes atrandame konservatyvumo dorybių. Tada įžengiau į namą ir ten radau namų tvarkytoją, rūkančią pasivogtą egiptietišką cigarete ir dėliojančią suplėšytų laiškų skiauteles šiukšlių kibire.

Tą vakarą vakarieniavome Gori Bruke. Peržiūrėjau klubo narių sąrašą, ieškodamas Nilso Jugstrumo, bet jo ten nebuvo, ir man knietėjo sužinoti, ar jis pasikorė. Ir dėl ko? Viskas kaip įprasta. Greisė Masters, vienatinė milijonieriaus laidojimo namų direktoriaus dukra, šoko su Pinkiu Tausendū. Pinkis buvo laisvėje sumokėjęs penkiasdešimt tūkstančių dolerių užstatą už manipuliavimą biržoje. Tvarkant užstatą, jis sumokėjo penkiasdešimt tūkstančių iš savo kišenės. Aš sušokau keletą šokių su Mile Serklif. Grojo „Lietų“, „Mėnesienos šviesą prie Gango“, „Kai raudona liepsnelė atstriksės per pievelę“, „Penkių pėdų tu, mėlynų akių“, „Karolina ankstų rytą“ ir „Arabijos šeicha“. Man rodė, kad šokame ant socialinės darnos kapo. Ir jei veiksmo vieta buvo aiškiai revoliucinė, kur buvo naujas rytas, auštantis pasaulis? Kitą šokių virtinę sudarė „Lina iš Palestinos“, „Pučiu burbulus į orą amžinai“, „Luisvilio Lu“, „Šyp-

senos“ ir dar kartą „Raudona liepsnelė“. Grojant pastarąją tikrai ėmėme šokinėti, bet kai muzikantai pūtė seiles iš instrumentų, mačiau juos, kaip jie purto galvas nepritardami mūsų išdaigavimui. Milė grįžo prie savo staliuko, o aš stovėjau prie durų, svarstydamas, kodėl mano širdis turėtų įsitempti, kai matau žmones, paliekančius salę pasibaigus šokių virtinei – įsitempti taip pat, kaip ji įsitempia, kai matau minią susirenkant daiktus ir paliekant pajūrį, uolų šešėliui nusileidus ant vandens ir smėlio, įsitempti taip, lyg tuose romiuose išėjimuose matyčiau paties gyvenimo galias ir beatodairiškumą.

Laikas – mažiau – šiuurkščiau nuplėšia mūsų, kaip pašalinio stebėtojo, privilegijas, ir galiausiai toji prasta prancūzų kalba garsiai plepanti pora „Grande Bretagne“ (Atėnuose) vestibulyje pasirodo esanti mes patys. Kažkas kitas užėmęs mūsų postą už palmių vazonuose, mūsų ramų kampučių bare, o mes visų akivaizdoje norom nenorom ieškome kitų stebėjimo būdų. Ką tada norėjau atpažinti, buvo ne faktų grandinė, bet esmė – kažkas panašus į tą neišskaidomą sąlygotumą susidūrimą, kuris gali sukelti egzaltaciją arba neveltį. Ką norėjau padaryti – norėjau suteikti savo sapnams jų teisėtumą šiame padrikame pasaulyje. Dėl viso to visai nepraradau nuotaikos ir šokau, gėriau, ir pasakojau istorijas bare iki pirmos valandos nakties, kada grįžome namo. Įjungus televizorių, pasirodė reklama, kuri, kaip ir daugelis kitų dalykų, matytų tą dieną, atrodė be galo juokinga. Jauna moteris privačios mokyklos akcentu klausė:

– Ar būnate nemandagūs, atsiduodami šlapių kailinių kvapu? Penkiasdešimt tūkstančių vertės sabalų skraistė, patekusi į netikėtą liūtį, gali kelpėti prasčiau už seną skaliką, persekiojusį lapę po kelpynus. *Nieko* nėra blogiau už šlapios audinės kvapą. Net nuo lengvos miglos avių, oposumų, civetų, kiaunių ir kiti mažiau brangūs ir patvarūs kailiai ima dvokti taip pat kaip prastai vėdinamas liūto narvas zoologijos sode. Apsisaukokite nuo nepatogumo ir nerimo ir prieš apsilvildami savo kailinius pavartokite truputį „Elxirkol“...

Ji priklausė sapno pasauliui, ir aš jai taip ir pasakiau, prieš ją išjungdamas. Užmigau paryčiaus ir sapnavau salą.

Buvau su keliais kitais vyrais, ir, regis, buvome atplaukę ten laivu. Buvau įdeges, pamenu, ir, liedsdamas skruostą, jutau trijų keturių dienų šerius. Sala buvo Ramiajame vandenyne. Ore tvyrojo gaivus verdančio aliejaus kvapas – Kinijos pakrantės ženklas. Buvo popietės vidury, kai išsilapino, ir, regis, neturėjome per daug kuo užsiimti. Klajojome po gatves. Vietovė buvo arba okupuota armijos, arba naudojama kaip karinė stotis, nes dauguma iškabų vitrinose buvo užrašytos apytikriai angliškai. „Kirpti ežiukais“ – perskaičiau rytietiškos kirpyklos iškabą. Daugelyje parduotuvių buvo išdėliotas netikras amerikietiškas viskis. Ant butelių buvo užrašyta „Whikky“. Kadangi neturėjome ką veikti, nuėjome į vietos muziejų. Ten buvau lankų, primityvių žvejybos kablių, kaukių ir būgnų. Iš muziejaus nuėjome į restoraną ir užsisakėme valgyti. Grūmiausi su vietine kalba, bet, savo nuostabai, nebuvau visiškai neišmanėlis. Atrodo, kad buvau mokėsis tos kalbos prieš atplaukdamas į salą. Aiškiai prisiminiau, kaip surezgiau sakinį, kai padavėjas priėjo prie stalo.

– *Porpozec ciebie nie prosze dorzanin albo zylpocz ciwego*, – pasakiau.

Padavėjas nusišypsojo ir pagyrė mane, ir, man pabudus iš sapno, kalbos faktas pavertė saulėtą salą, jos gyventojus ir jos muziejų tikrais, ryškiais ir patvariais. Su ilgesiu galvojau apie tykius ir draugiškus vietos gyventojus ir neskubrų jų gyvenimą.

Sekmadienis prabėgo greitai ir maloniai geriant kokteilus vis pas kitus svečiuose, bet tą naktį susapnavau kitą sapną. Sapnavau, kad stoviu prie miegamojo lango vasarnamyje Nantakete, kurį kartais nuomojamės. Žvelgiau į pietus išilgai dailaus pajūrio linkio. Esu matęs dailesnių, baltiesnių ir puikesnių pajūrių, bet kai žvelgiau į smėlio geltonį ir kranto linkį, visados apima jausmas, kad, jei žiūrėsiu į įlanką pakankamai ilgai, ji man kažką atskleis. Dangus buvo debesuotas. Vanduo pilkas. Buvo sekmadienis – nors negalėjau paaiškinti, kaip tai žinojau. Buvo vėlu, ir iš užėigos girdėjosi maloniausias liečiamų indų skimbčiojimas, kol šeimos valgė sekmadienines vakarienes sename mediniame valgomajame. Tada pamačiau vienišą figūrą, artėjančią pajūriu.

Regis, tai buvo kunigas ar vyskupas. Jis nešė vyskupo lazda ir buvo užsidėjęs mitra, apsilvildęs arnotu, sutana, kamža ir alba iškilmingoms išventinimo mišioms. Jo apdarai buvo gausiai išdabinti auksu, ir kartkartėmis juos kilnojo jūros vėjas. Veidas buvo švariai nuskustas. Negalėjau įžiūrėti jo bruožų gėstančioje šviesoje. Jis pamatė mane prie mano lango, pakėlė ranką ir sušuko:

– *Porpozec ciebie nie prosze dorzanin albo zylpocz ciwego*.

Tada nuskubėjo pajūriu, baksnodamas vyskupo lazda kaip lazdele, ir gausūs apdarai kluodė jo žingsniams. Jis praėjo pro langą, prie kurio aš stovėjau, ir pradingo ten, kur kranto liniją pratęsė uolos.

Pirmadienį dirbau, o antradienį ryte nubudau apie ketvirtą iš sapno, kuriame žaidžiau regbį. Buvau laiminčioje komandoje. Rezultatas buvo šeši ir aštuoniolika. Tai buvo nesvarbus sekmadienio žaidimas kažkieno pievelėje. Mūsų žmonos ir dukterys stebėjo nuo aikštės krašto, kur stovėjo kėdės ir stalai su gėrimais. Žaidimo sėkmę lėmė ilgasis bėgimas, ir kai kamuolys palietė žemę ir taip buvo laimėtas taškas, apkūni blondinė vardu Helena Farmer pakilo ir subūrė moteris į sirgalių grupę.

– Ra, ra, ra, – šaukė jos. – *Porpozec ciebie nie prosze dorzanin albo zylpocz ciwego*. Ra, ra, ra.

Visa tai manęs visai nejaudino. Tai buvo tai, ko aš ir norėjau, taip sakant. Argi atradimo meilė nėra nenugalima jėga vyro širdyje? Šio sakinio kartojimas man sukėlė atradimo jaudulį. Faktas, kad buvau laiminčioje komandoje, teikė man daug laimės, ir aš linksmai nulipau žemyn pusryčių, bet mūsų virtuvė, deja, yra sapnijos dalis. Savo plaukomis rausvomis sienomis, šaltomis šviesomis, sienoje įtaisytu televizoriumi (kur buvo kalbamos maldos) ir dirbtiniais augalais vazonuose ji sukėlė man ilgesį mano sapnui, ir kai žmona padavė man rašiklį ir Stebuklingąją Lentelę, kurioje užrašome pusryčių užsakymus, aš parašiau: *Porpozec ciebie nie prosze dorzanin albo zylpocz ciwego*. Ji nusijuokė ir paklausė, ką turėjau omeny. Kai pakartojau sakinį – jis, regis, tikrai buvo vienintelis dalykas, mano norėtas pasakyti, – ji pravirko, ir iš jos ašarų kartėlio supratau, kad man vertėtų pailsėti. Apsilankęs gydytojas Houlandas davė man ramiamųjų, ir tą popietę išskridau lėktuvu į Floridą.

Dabar vėlu. Geriu stiklinę pieno ir nuryju tablete migdomųjų. Sapnuoju, kad matau gražią moterį, klūpančią kviečių lauke. Jos šviesiai rudi plaukai kuplūs ir kuplūs jos suknios sijonai. Jos apdaras atrodo senamadiškas – regis, to laikotarpio, kai dar nebuvau gimęs – ir aš svarstau, kaip galiu pažinoti ir jausti kuo švelniausius jausmus svetimai moteriai, vilkinčiai tuo, ką galėjo nešioti mano močiutė. Ir vis dėlto ji rodosi tikra – tikresnė nei Tamiamio kelias keturias mylias į rytus, su jo „Smorgorama“ ir „Gigantikburger“ stotelėmis, tikresnė nei Sarasotos skersgatviai. Neklausiu jos, kas ji tokia. Žinau, ką ji pasakys. Bet tada ji nusišypso ir pradeda kalbėti, man nespėjus nusišukti.

– *Porpozec ciebie...* – pradeda ji.

Tada aš nubundu arba iš nevelties, arba prižadintas lietaus, lyjančio ant palmių. Galvoju apie ūkininką, kuris, girdėdamas lietaus garsus, išties paliegiusis kaulus ir nusišypso, jausdamas, kad lietus krenta į jo salotas ir jo kopūstus, jo šieną ir jo avižas, jo pastarnokus ir jo kukurūzus. Galvoju apie vandentiekio darbuotoją, kuris, prižadintas lietaus, šypsojis, regėdamas pasaulio viziją, kurioje visi vamzdžiai stebuklingai išvalyti ir laisvi. Stačiakampiai vamzdžiai, lenkti vamzdžiai, šakni apraizgyti ir surūdiję vamzdžiai – visi kliuksi ir plukdo savo vandenį į jūrą. Galvoju, kad lietus prižadins seną damą, ir ši svarstys, ar nepaliko savo knygos „Dombis ir sūnus“ sode. Savo šaliko? Ar uždangstė kėdės? Ir žinau, kad lietaus garsas prižadins įsimylėjęlius ir kad jo garsas atrodys esąs dalis tos jėgos, kuri pastūmėjo juos į vienas kito glėbį. Tada aš atsėdu lovoje ir garsiai sušuku pats sau:

– Narsa! Meilė! Dorybė! Gailestingumas! Šlovė! Malonė! Išmintis! Grožis!

Man regis, kad tie žodžiai nuspalvinti žemės spalvomis, ir, kartodamas juos, jaučiu, kaip mano optimizmas kyla tol, kol lieku patenkintas ir susitaikęs su naktimi.

Vertė Salomėja Niaunytė

Redaktorė: Giedrė Kazlauskaitė (gkazlauskait@gmail.com).
Kalbos redaktorė: Audrė Kubiliūtė.
Maketos: Zita Remeikienė.
Paveldas: Juozas Šorys.
Teatras, kinas: Jūratė Visockaitė.
Direktorius: Zydrušas Drungilas.
Finansininkė: Danuta Churtasenko.

Savaitraštis išeina penktadieniais.

Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“.
ISSN 1392-7760. 3 spaudos lankai.
Indeksas 0109. Tiražas 1600 egz.
Redakcijos adresas: Mėsinų g. 4,
01133 Vilnius. Telefonas: 261 37 70.
Elektroninis paštas: satenai@takas.lt.
www.satenai.lt; www.culture.lt/satenai.
Spausdino UAB Ukmergės spaustuvė.
Vasario 16-osios g. 31, 20131 Ukmergė.

„Šiaurės Atėnų“ remia:
Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas (2 lankus).

Redakcijos ir autorių nuomonės
nebūtinai sutampa.

VšĮ „Šiaurės Atėnų fondo“ sąskaita
AB banke „Swedbank“ (kodas 73000)
LT36 7300 0100 0000 7071.

